

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Akadska godina 2013./2014.

Jelena Kovačević

**Etnografske zbirke izvaneuropskih kultura u
zagrebačkim muzejima i zbirkama**

diplomski rad

MENTORICE:

dr. sc. Jadranka Grbić (Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju)

dr. sc. Žarka Vujić (Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, Katedra za muzeologiju i upravljanje baštinom)

Zagreb, 2014.

Sadržaj

1.	Uvod	3
2.	Isusovci misionari u hrvatskoj etnologiji	4
2.1.	Misionarska periodika i izdavaštvo	7
2.2.	Misije u Sjevernoj Americi	7
2.2.1.	Ferdinand Konščak	8
2.3.	Misije u Bengaliji	9
2.3.1.	Antun Vizjak	10
2.3.2.	Josip Vizjak	11
2.3.3.	Pavao Mesarić	11
2.4.	Misije u Africi	11
2.4.1.	Bernardo Kohnen	12
2.4.2.	Stjepan Mlakić	15
2.5.	Isusovačka misijska zbirka	16
3.	Dragutin Lerman	18
3.1.	Lermanove putne bilježnice, pisma i fotodokumentacija	19
3.2.	Lermanova zbirka	20
4.	Braća Seljan	21
4.1.	Boravak u Etiopiji	22
4.2.	Istraživanja u Južnoj Americi i boravak u SAD-u	23
4.3.	Etnografska zbirka braće Seljan	28
4.3.1.	Donacije predmeta iz Etiopije	28
4.3.2.	Donacija iz Južne Amerike	30
4.3.3.	Objavljena djela	31
4.3.4.	Arhivska ostavština	32
5.	Tibor Sekelj	34
5.1.	Zbirka Tibora Sekelja	34
6.	Zbirka Etnografskog muzeja u Zagrebu	35
6.1.	Izvan europska zbirka	36
6.1.1.	Izvan europska zbirka kao dio stalnog postava Muzeja	37
7.	Drago Muvrin	44
7.1.	Zbirka Muvrin	45
7.1.1.	Povremene izložbe predmeta iz Muvrinove zbirke	45

7.1.2. Zbirka tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Muvrina kao donacija Gradu Zagrebu	46
8. Zaključak	48
Sažetak.....	49
Ključne riječi	49
Literatura	50
Elektronički izvori	52
Slike.....	53
Popis slika.....	56

1. Uvod

Ovaj se diplomski rad bavi etnografskim zbirkama izvaneuropskih kultura na području grada Zagreba. Za ovu sam se temu odlučila iz nekoliko razloga: prvi je taj što se na studiju etnologije o izvaneuropskim kulturama govorilo vrlo malo, a sporadično spominjanje dalekih i „egzotičnih“ kultura te njihovih nama neobičnih običaja produbljuje interes za upoznavanjem njihovog života. Drugi je razlog taj što su mi tzv. „primitivne“ kulture oduvijek bile zanimljive, ne samo zbog te „egzotičnosti“, već i zbog njihove jednostavnosti. Treći je razlog spajanje mojih dviju studijskih grupa u interdisciplinarni diplomski rad.

O misionarima i njihovom radu na pokrštavanju domorodaca, istraživanjima braće Seljan i Dragutina Lermana u Africi podosta sevrema posvetilo na studiju etnologije¹, a njihove etnografske zbirke tek su usput spomenute. Posjet Etnografskom muzeju u Zagrebu i njegovom stalnom postavu kroz izložene predmete može nam približiti te zbirke, ali samo vizualno, jer u postavu se nalaze vitrine s poslaganim geografski raspoređenim predmetima, dok se o pozadini predmeta i naroda kojima su pripadali tamo ne može saznati gotovo ništa. Postav s vitrinama, legendama s minimalnim podacima i bez konteksta i objašnjenja može posjetitelja ili navesti da, ukoliko želi saznati nešto više, sam potraži željene podatke ili ga učiniti još i manje zainteresiranim za te kulture.

Namjera je rada sakupiti dosad objavljene podatke o svim izvaneuropskim etnografskim zbirkama koje postoje u gradu Zagrebu i na taj način predstaviti zbirke na jednom mjestu.

Rad je podijeljen u nekoliko poglavlja. Kronološki se obrađuje tema, od početaka sabiranja etnografskih zbirki i istraživanja još u doba isusovaca, franjevac i pokušaja pokrštavanja domorodačkog stanovništva i širenja katoličke vjere, preko kasnijih putovanja istraživača zbog otkrivanja nepoznatih dijelova svijeta, do putovanja i otkrivanja samo iz znatiželje ili interesa, bez nekog drugog popratnog razloga.

Rad se temelji prvenstveno na iščitavanju i proučavanju dostupne literature, zatim posjetima zbirci i razgovoru s njihovim sabiračima.

¹ Na kolegijima prof. Svirac: Etnokulturna slika svijeta te Narodi i kulture Sjeverne Amerike.

2. Isusovci misionari u hrvatskoj etnologiji

Isusovci, Jezuiti ili Družba Isusova utemeljena je 1540. godine. Osnivač Družbe je sv. Ignacije Loyola, a odobrio ju je Pavao III. U Hrvatsku su došli 1560. u Dubrovnik, a 1606. godine u Zagreb. Djelovali su sve do privremenog ukidanja 1773. godine. Do 1814., kad počinje njeno ponovno uspostavljanje, postojala je samo u Rusiji. U Hrvatskoj se novi isusovački samostan osniva 1852. godine u Dubrovniku i 1902. godine u Zagrebu. Suočena s novim i drugačijim društvenim prilikama, „nova“ Družba ne zadržava duh „stare“ Družbe, ali ostaje i dalje njihova zainteresiranost za daleke i egzotične krajeve i kulture, stoga se misionarska djelatnost nastavlja i u novom razdoblju, a snjom se nastavlja i etnografska djelatnost. U međuvremenu etnološka djelatnost Isusovaca nije prestala. Upravo u razdoblju u kojem je Družba dokinuta njen bivši član Adam Franjo Kollar, koji je iz isusovačkog reda izašao 1748. godine, definira novoosmišljeni pojam „etnologija“ kao „znanost koja nastoji rekonstruirati etničku povijest (etnogenezu) pojedinih naroda“².

U razdoblju „nove“ Družbe misionarska djelatnost hrvatskih isusovaca bila je usmjerena na područje Azije. Nastavljaju s pisanjem izvještaja, bilježaka i objavljivanjem istih u isusovačkim periodikama, ali počinju i aktivno sakupljati etnografske predmete za novoosnovanu Misijsku zbirku te za zagrebački Etnografski muzej.

Može se reći da su etnološka i etnografska djelatnost bile nužne za uspjeh misionarskog djelovanja. I u temeljnom isusovačkom dokumentu, Konstitucijama, ističe se spremnost svakog pripadnika Družbe za odlaskom u bilo koji dio svijeta u koji je poslan, i među vjernike i među nevjernike³. Još od osnutka odlazili su na misije ne samo u Europu, već i u Indiju, Japan, kasnije i u Ameriku. Budući da misionarstvo znači navješćivanje Riječi Božje nepoznatim narodima na neistraženim područjima, misionari su morali učiniti sve što je bilo u njihovoj moći kako bi zadobili povjerenje zajednice da bi misija bila što uspješnija. S obzirom da su između misionara i zajednice u koju je poslan postojale očite i velike kulturološke razlike, njegov zadatak bio je upoznati njihovu kulturu i pokušati premostiti razlike., odnosno „što temeljitije sagledati, a zatim i pokušati nadići sve kulturne razlike te se prilagoditi novom načinu života“⁴. Između ostalog, pod tim se podrazumijevalo upoznavanje običaja, mentaliteta, društvenog ustroja, gospodarenja,

² Belaj 1992:55

³ U Konstitucijama, barem u onom obliku koji je meni bio dostupan, nisam naišla na stav o sakupljanju predmeta u misijama.

⁴ Zorić 2011:15.

vjerovanja i predaja domorodačkog stanovništva. Potrebno je, dakako, bilo i naučiti njihov jezik.

Jedna od obaveza misionara, propisana *Konstitucijama*, bila je slanje pisama i izvješća poglavarima reda, i o samoj misiji, ali i o narodu i okruženju. Među njima je postojao i sustav razmjene iskustava i pisama, tako da je pismo najprije bilo adresirano na provincijala, a kasnije je to isto pismo kružilo među različitim provincijama. To su bila tzv. *litterae quadrimestres* (četveromjesečna pisma) i *litterae annuae* (godišnja pisma). Na taj način su isusovci nesvjesno, ispunjavajući svoje misionarske i redovničke dužnosti, zapisivali kulturnu povijest mnogih naroda i tako pridonijeli kulturološkim disciplinama.⁵

Iako misionarski rad nije bio ograničen samo na daleke kulture, djelovali su i u Europi pa tako i u Hrvatskoj no, ovaj se rad bavi izvanoeuropskim kulturama i njihovim etnografskim zbirkama u Zagrebu, stoga o misionarima i njihovoj djelatnosti u ostalim krajevima neće biti riječi.

Kao što to u svojoj knjizi navodi Damir Zorić, isusovci nisu svoju ulogu shvaćali kao širenje eurocentričnog svijeta, već kao ostvarenje ideala i vrijednosti kršćanske zajednice pa su prema tim načelima i djelovali.⁶

Važnost koju je misionarstvo imalo Ignaciju Loyoli i Isusovcima jasno je vidljiva na primjeru Franje Ksaverskog, kojeg je papa Pavao III. imenovao svojim poslanikom za zemlje i otoke Dalekog istoka, a smatraju ga i najvećim misionarom Katoličke crkve nakon sv. Pavla. Ksaverski je 7. travnja 1541. godine iz Lisabona krenuo prema Indiji, a nakon trinaest mjeseci putovanja, točnije 6. svibnja 1542. godine, stigao je na odredište, zapadnu obalu Indije. Tamo je djelovao u poznatoj misiji Goa, a u sklopu svoje misionarske djelatnosti obišao je zapadnu i istočnu obalu Indije, Mozambik, Melindij, istočnu obalu Afrike, otok Socotra u Arapskom moru, Šri Lanku, Melaku na Malajskom plouotoku, neke od Molučkih otoka, Japan, a u travnju 1552. godine krenuo je prema Kini. Umro je čekajući prijevoz do kineskog kopna.⁷

Prvi misionari Družbe Isusove poslani su u Ameriku, odnosno u Peru, Meksiko i Floridu, tek nakon Loyolove smrti⁸. U Južnu Ameriku, točnije u Brazil, prvi su misionari stigli 1549. godine. Misije u Africi ustalile su se kasnije.⁹

⁵Zorić 2011:15-18.

⁶Zorić 2011:11-13.

⁷Zorić 2011:14-15.

⁸Ignacije Loyola (1491.-1556.)

Jedna od tih disciplina kojima su veliki doprinos dali misionari je i etnologija. Zorić kao „neprijepornu činjenicu“ navodi da „etnologija svoje porijeklo ima u izvješćima misionara iz Novog svijeta, u kojima su oni zabilježili svoja zapažanja o etnokulturnim razlikama i sličnostima u običajima, jezicima, vjerovanjima i kulturi novootkrivenih plemena i naroda u odnosu i usporedbi s europskim kulturama“¹⁰.

Valja spomenuti i da se slovačkog isusovca Adama Franju Kollara¹¹ smatra autorom pojma i definicije etnologije¹².

Isusovci su u svojim misijama primjenjivali dva načela kulturoloških proučavanja naroda, i to prije pojave specijaliziranih etnoloških studija i metodologije proučavanja: načelo inkulturacije i načelo jednakopravnosti, a možemo ih smatrati i začetnicima jedne od temeljnih metoda terenskih istraživanja u etnologiji: sudjelovanja u životu proučavane skupine¹³. Načelo jednakopravnosti svih naroda i ljudi promicali su prije nego je ono bilo opće priznato i prihvaćeno, a tek ga je akademska etnologija postavila kao jedno od temeljnih načela struke i kao jedno od najhumanijih opredjeljenja suvremene civilizacije.¹⁴

Jedno od zanimljivijih djelovanja isusovaca su *redukcije*, „na radnoj i socijalnoj jednakosti i pravednosti temeljene zajednice evengeliziranih domorodaca“¹⁵. Osnivali su ih i predvodili, posebno u Južnoj Americi, nazivalo ih se i „Božjim državama“¹⁶, a svrha im je bila zaštititi domoroce od lovaca na robove. Zahvaljujući jednom takvom sustavu od nekoliko desetaka redukcija, koje su osnovali na prostorima današnjih paragvajskih, argentinskih i brazilskih džungli, spasili su Guarane¹⁷ od izumiranja u vrijeme kolonizacije. Iskustvo paragvajskih redukcija ujtecalo je na Voltairea i njegov *Ogled o običajima i duhu naroda* te na Montesquieua i njegovu raspravu *O duhu zakona*. Izgon isusovaca iz španjolskih kolonija 1768. godine bio je i kraj ovih redukcija.¹⁸

Kada se govori o misionarima i njihovoj etnološkoj djelatnosti u Hrvatskoj, valja spomenuti i isusovca Tomu Markovića, etnologa koji nije bio misionar, ali je popularizirao isusovačke etnografske misijske zbirke, organizirao izložbe predmeta iz te zbirke, inicirao i vodio muzej Družbe Isusove, a zahvaljujući njegovom poznanstvu s Milovanom

⁹Zorić 2011:15.

¹⁰Zorić 2011:5.

¹¹Adam Franjo Kollar (1723.-1783.)

¹²Kollarova definicija .

¹³Tzv. participant observation ili sudjelovanje s promatranjem.

¹⁴Zorić 2011:18.

¹⁵Zorić 2011:20.

¹⁶Zorić 2011:20.

¹⁷Guarani su grupa indijanskih plemena s područja današnjeg istoka Paragvaja, Bolivije, juga Brazila i sjevera Argentine.

¹⁸Zorić 2011:20-22.

Gavazzijem, etnografske zbirke predmeta iz Indije i Afrike su darovane Etnografskom muzeju u Zagrebu.¹⁹

Misionari su na prostorima na kojima su djelovali bili korisni ne samo kao duhovni vođe, već i kao svjetovni upravitelji, graditelji, organizatori i drugo.

2.1. Misionarska periodika i izdavaštvo

Časopisi u kojima su misionari najčešće objavljivali svoje priloge su *Katoličke misije* i *Misijski kalendar*. Oba časopisa izlazila su u Zagrebu, u prvoj polovici 20. stoljeća.

Katoličke misije pokrenute su 1925., po osnutku misije u Bengalijsi. Izlazile su do 1945. redovito, deset brojeva na godinu. *Katoličke misije: List za misije uopće i ujedno glasilo Društva za širenje vjere*, kako je glasio puni naziv lista, proizašao je iz rubrike *Glasnika srca isusova* u kojoj su se objavljivale vijesti iz misija. Osim bilješki, pisama, prikaza o načinu života, vjerovanjima, društvenim ustanovama i drugim kulturnim obilježjima naroda u kojima su misionari djelovali, u njemu su objavljivani i tekstovi iz inozemnih časopisa te iz časopisa slične tematike koji su izlazili u drugim isusovačkim provincijama. Osim misionara, autori tekstova bili su i etnolozi, lingvisti i drugi školovani stručnjaci, a, prema Zorićevim riječima, tekstove su pisali „s notom zanimljivosti, popularno, prvenstveno s namjerom promicanja misijskog pokreta i dobivanja materijalne i duhovne pomoći misionarima iz domovine“²⁰. *Misijski kalendar* izlazio je kao godišnjak. Knjige o misijskim krajevima objavljivali su u posebnoj Misijskoj biblioteci, a prva knjiga iz te biblioteke bila je putopis Svetozara Ritiga *U Gangesovoj delti*, 1936. godine.

2.2. Misije u Sjevernoj Americi

Isusovačke misije u kojima su sudjelovali i hrvatski misionari u Sjevernoj Americi obuhvaćale su područje Nove Španjolske, Kalifornijskog zaljeva i Donje Kalifornije. Upravo je naš isusovac i istraživač Ferdinand Konščak izradio kartu tog područja te je zaslužan za napuštanje vjerovanja da je Kalifornija otok. Djelovanje među domorodačkim stanovništvom na ovom je prostoru bilo vrlo složeno i nezahvalno jer Indijanci domoroci nisu lako prihvaćali novi način života i vjerovanja pa su misije često završavale tragično po misionare.

¹⁹Zorić 2011:54-55.

²⁰Zorić, 2011:45.

2.2.1. Ferdinand Konščak

Ferdinand Konščak (Slika 1) rođen je u Varaždinu 1703. godine. Od 1731. godine bio je u misijama u Kalifornijskom zaljevu i Donjoj Kaliforniji, a po opisima i zemljovidima koje je izradio samostalno istražujući ta područja bio je poznat još za vrijeme života. Po njemu nosi naziv jedno malo stjenovito otočje na sjeveru Kalifornijskog zaljeva, Rocas Consag ili Konščakove Stijene. Veći dio svog života proveo je kao misionar i istraživač u Americi. Jedno od njegovih zaslužnih otkrića je i otkriće da je Donja Kalifornija poluotok a ne otok, kako se do tada mislilo. Umro je 1759. godine, a pokopan je u crkvi koju je počeo graditi u zadnjoj misiji.

U pismu koje je napisao 24. travnja 1731. godine, a koje je uputio velečasnome ocu Georgu Neumayeru od Družbe Isusove, Konščak piše o svojim doživljajima u Novoj Španjolskoj: „Tvrdim da ima gotovo bezbroj poganskih divljaka preostalih u španjolskome kraljevstvu, a koje tek treba privesti u stado Kristovo. Razlog što se tim zabludjelim ovcama nije dosad moglo ni htjelo pomoći, leži dijelom u prirodnoj okrutnosti nekih od tih naroda, a dijelom u malome broju dušobrižnika. Među divljacima u Španjolskoj ima takvih zvijeri koje će po bijelome danu opljačkati i ubiti sve strane putnike (noću su obično mirni iz stanovitih praznovjernih razloga), makar i poštjednili svećenike koji su došli da ih s njihovih stranputica izvedu na pravi put“²¹.

Konščak je vrlo brzo nakon dolaska u Donju Kaliforniju (ili Baju Californiu) naučio mjesni indijanski jezik, a pored svog materinjeg hrvatskog jezika znao je i latinski, njemački, španjolski i francuski.

Njegova matična misija u kojoj je boravio i radio bila je San Ignacio, ali je za svog boravka putovao i u druge misije i istraživao područje, čak i bilježio geografske podatke o dubini vode, visinama, terenu...

Gabrić, jedan od autora koji su se bavili Konščakovim životom i radom, u svojoj knjizi *Ferdinand Konščak, DI* prepričava Konščakova pisma i zapise, putuje na mjesta na kojima je Konščak bio, govorio o njegovim zaslugama te što o njemu pišu drugi autori, kako strani tako i domaći. Kao što autor sam navodi u Predgovoru svoje knjige, prvo se počeo zanimati za Baju Californiu, zatim i za Konščaka, a s obzirom da je živio blizu Consagovog otoka, odlučio se za posjet najprije tom otoku, a nakon toga i drugim krajevima i lokacijama u Kaliforniji koje je Konščak posjećivao i opisivao.²²

²¹Gabrić 1994:43-44.

²²Gabrić: *Ferdinand Konščak, DI*. 1994.

Prvo istraživanje, u kojem je dokazao da je Kalifornija poluotok, Konščak je započeo 1746. godine. Dnevnik s tog njegovog putovanja u Meksiku prvi je objavio španjolski računovođa Jose Antonio Villa-Senor y Sanchez, preuzevši Konščakov rukopis i uklopivši ga u svoje djelo o Novoj Španjolskoj. Uskoro je taj Konščakov dnevnik objavljen i u Španjolskoj, a zatim preveden i objavljen na skoro svim europskim jezicima. I drugi njegov dnevnik doživio je svoje izdanje, također kao poglavlja knjiga drugih autora. Oba dnevnika obiluju etnografskim podacima i opisima domorodaca i njihovih osobina, običaja, jezika. Njegovo treće djelo, o povijesti misija i istraživanja, stanovništvu, običajima, jezicima, zemljištu, flori i fauni meksičke Kalifornije, objavljivano je samo fragmentarno.²³

Konščakov najveći doprinos etnografiji opisi su Indija (Indijanaca), među kojima je boravio i djelovao velik dio svog života. Bio je omiljen među Indijancima i omražen među kolonizatorima jer je gradio nastambe, brane i podizao nasade kako bi Indijancima olakšao život.²⁴

Područje Donje Kalifornije polupustinjsko je pa su u nedostatku vode imali loše higijenske uvjete, stoga ne čudi što Konščak opasku o njihovim higijenski navikama plemena uključuje u svaki opis.²⁵

U susretu s urođenicima izbjegavao je sukobe jer je znao za njihovu ratobornu narav, a nesporazume bi rješavao razgovorom. I to su razlozi zbog kojih je bio omiljen među urođenicima, za razliku od nekolicine drugih misionara koji su, zbog svoje glavosti i grubog nametanja svojih pravila, u misijama nesretno završili svoj život.

2.3. Misije u Bengaliji

Tijekom boravka u misijama, dužnost misionara bila je pisati izvješća koja su se slala poglavarima, dok su svoja zapažanja i istraživanja objavljivali najčešće u dva časopisa: *Katoličke misije* i *Misijske kronike*. Karmen Bašić, hrvatska indologinja, tekstove koje su isusovci napisali za vrijeme boravka u Indiji podijelila je u tri skupine. Prvu skupinu čine pisma, a u njima se opisuju prirodne znamenitosti i neobičnosti Indije. U drugoj skupini su članci o jezicima, karakteru, zabavama, načinu odijevanja i hrani

²³Zorić 2011:144-147.

²⁴Zorić 2011:152.

²⁵Opisi u: Zorić 2011:158-159.

Bengalaca te o žrtvenim obredima, pučkoj umjetnosti i seoskoj upravi. Treću skupinu čine članci o socijalnim i političkim pitanjima.²⁶

Misija u Boshontiju, na području delte Gangesa, osnovana je 1925. godine. Naziv misije potječe od našeg starog naziva za Bengal, koji glasi Bengalija. Obuhvaćala je i neka područja današnje indijske države Bihar, a posebno je bila važna djelatnost u okviru postaje u Kurosengu, mjestu u današnjem Zapadnom Bengal, u podnožju Himalaje, koje nastavaju pretežito Nepalci. Misionari koji su djelovali u toj misiji bili su braća Antun i Josip Vizjak te Pavao Mesarić. Osim ovih navedenih misionara, u misiji je sudjelovalo još nekoliko hrvatskih isusovaca, slovenski isusovci te časne sestre.²⁷

2.3.1. Antun Vizjak

Antun Vizjak, zajedno s Mesarićem, bio je prvi naš misionar u Bengaliji. Rođen je 1896. godine u Zagrebu, studirao je u Sarajevu i Zagrebu. U Družbu Isusovu stupio je 1915., a u svoju prvu misiju bio je poslan 1925. godine. Nakon zdravstvenih tegoba vratio se u Zagreb, gdje je obavljao dužnost urednika *Katoličkih misija*. Iz isusovačkog reda istupio je 1952. godine. Umro je u Zagrebu 1972. godine.

Pored raznih priča, legendi, bajki, poslovice, običaja i ostalog koje je prikupio, valja spomenuti da je Antun Vizjak u tekstu pod nazivom *Mutha* opisao molitvenu zastavu te naveo tumačenja nekih tekstova na tim zastavama. Problem mu je bio kako dati naziv zastavi, jer ju i sami narodi na Himalaji zovu različitim nazivima. Pisao je i o molitvenim mlinovima, molitvama, načinima molitvi, molitvenim vjetrenjačama te o stijenama i zidovima ispisanima molitvama. Zanimao ga je i kastinski sustav u Indiji, njihove božice te štovanje krave kao svete životinje. Po povratku iz misije nastavio je pisati tekstove iste tematike, a sudjelovao je i u polemikama te je, odgovarajući na jedan tekst o svadbenim svečanostima u Indiji, naglasio da društvene prilike u toj zemlji treba shvatiti kroz njihov sustav vrijednosti i njihovu autentičnu, nama drugačiju, kulturu. Objavio je i tri knjige u Sloveniji te je pisao i za slovenski katolički list.²⁸

²⁶Zorić 2011:40.

²⁷Zorić 2011:41-44.

²⁸Zorić 2011: 46-49.

2.3.2. Josip Vizjak

Antunov mladi brat Josip rođen je 1897. u Zagrebu, Družbi je pristupio 1916. Studirao je u Zagrebu i Innsbrucku. U misije u Bengalji otišao je 1929. godine. Umro je u Calcutti 1970. godine.

Skloniji je bio pisanju kompilacijskih tekstova o različitim narodima, ali pisao je i članke za misionarske časopise te održavao predavanja o Indiji s etnologom Tomom Markovićem. Od brojnih tekstova koje je napisao izdvojit ćemo opise običaja u Srirangamu, gradu u kojem se nalazi hram posvećen bogu Višnuu, pogrebni obred u Boshontiju, načine molitve u Indiji, a opisao je i pojam „gamča“ kao „otirač tijela“ koji se koristi „kao ručnik, spužva, jastuk, pokrivalo za glavu, lepeza, podložak za teret, uža i uzica za vođenje stoke, povoj za ranu, omot za robu, sito za brašno i cjediljka za čaj ili rižu, pregača, pa čak i platežno sredstvo, a sirotinji skoro jedino odijelo“.²⁹

2.3.3. Pavao Mesarić

Pavao Mesarić rođen je 1894. godine u Prelogu. Studirao je u Innsbrucku, Engleskoj i Belgiji, a u Travniku je predavao jezike, povijest i zemljopis. U Družbu je stupio 1912., a u misije u Bengaliji je poslan 1926. godine, kad i Antun Vizjak. Umro je kao kartuzijanac, u Francuskoj 1968. godine.

Pisao je putopise, opisivao je plesove i društvenu ulogu plesa i pjesme Hamirpura. Opisao je običaje životnog ciklusa: običaje rođenja, prvo šišanje, ženidbu, pogrebne obrede te izbor imena kod Uraonaca, tekst koji možemo okarakterizirati kao manju monografiju.³⁰

2.4. Misije u Africi

Počeci misionarskog rada u Africi bili su teški i zahtijevali su naporan rad te se i ovdje pokazalo da su najuspješniji misionari koji se najviše prilagode domorodačkom stanovništvu, bez da im nasilno nameću nova pravila. Jedan od naših najpoznatijih misionara u Africi je Bernardo Kohnen, koji se, osim misionarstvu, lingvistici i šilučkom jeziku.

²⁹Zorić 2011:50, prema Katoličke misije 1939:177-178.

³⁰Zorić 2011:51-52.

2.4.1. Bernardo Kohnen

Bernardo Kohnen rođen je u 1876. godine u Njemačkoj, u mjestu Holte, blizu Hanovera. S roditeljima se još dok je bio dječak doselio u Bosnu, gdje se i školovao kod Isusovaca, a tamo je osjetio i misionarski poziv. Kasnije je otišao na studij u Veronu. Nakon tridesetak godina provedenih u misiji zbog narušenog zdravlja došao je najprije u Zagreb, potom u Bosnu i u Italiju, gdje je i umro, u Rimu 1939. godine.³¹

Djelovao je među sudanskim plemenima od 1902. do 1933. godine. Najduže je djelovao među Šilucima, a kraća razdoblja provodio je i među nekim drugim nilotskim plemenima, kao što su plemena Denka i Nuer.³²

Kohnen je podrijetlom i rođenjem bio Nijemac, školovao se u Bosni, ali je svoj doprinos dao hrvatskoj afrikanistici, a posebno mjesto mu se pridaje zahvaljujući radu na temeljnim djelima šilučke pismenosti. S obzirom da je bio jako dobar poznavatelj šilučkog jezika, sastavljao je rječnike i gramatike šilučkog jezika, a na šilučki je prevodio vjerske knjige, čime se „u međunarodnim znanstvenim krugovima potvrdio kao otac šilučkog jezika³³“. U Hrvatskoj je objavljivao tekstove o običajima i vjerovanjima, načinu života, lovu, mentalitetu, poslovicama, pjesmama, vjerovanjima i predajama Šiluka, ali i još nekih nilotskih i negridnih plemena.³⁴

Kako je u njegovo doba u Hrvatskoj misionarska djelatnost bila neaktivna, Kohnen je otišao u Italiju, gdje se priključio misijskoj kongregaciji Sinovi Presvetog Srca (tal. Figli del Sacro Cuore). Većina postaja u sklopu njihove afričke misije bila je među crnačkim plemenima, a nekoliko ih je bilo među Arapima.³⁵

Prva postaja u koju je poslan bila je Lul u Sudanu, u kojem je bio zadužen za preobraćanje plemena Šiluka, jedne od najizoliranijih plemenskih skupina, koje su se čvrsto držale svoje kulture, vjerovanja i načina života. Kohnen je među Šilucima proveo tridesetak godina, a zbog njihove tvrdoglave naravi pokrštavanje nije bilo uspješno. Iako je bio jako vezan za Šiluke i uvijek je s ljubavlju govorio o njima, i sam Kohnen je, po povratku u Zagreb, na pitanje koliko je Šiluka pokrstio do danas odgovorio: „Malo, vrlo malo, samo nekolicinu! Moj posao u trideset godina bijaše taj, da šijem i natapam šilučku zemlju znojem i suzama. Drugi će žeti. Da, već počinju žeti obilne plodove. Trideset sam

³¹Zorić 2011:111-116.

³²Zorić 2011:76.

³³Zorić 2011:77.

³⁴Zorić 2011:76-77.

³⁵Zorić 2011:112-113.

godina skoro sam samcat probijao led divljih šilučkih srdaca, a da nijesam vidio nikakva ploda. Sada ide, hvala Bogu, lijepo i brzo naprijed.“³⁶

Nakon dolaska u misiju, s obzirom na karakter Šiluka, Kohnenu je bilo jako teško zadobiti njihovo povjerenje. Učinio je to preko mlađih generacija, jer su u vremenima oskudice i gladi stariji slali svoju djecu misionarima da se brinu za njih i nahrane ih. Po povratku u svoju zajednicu mlađi su svoj novostečeni pozitivan stav prenosili na starije te su tako ublažavali njihovo mišljenje o strancima. U vrijeme blagostanja bilo je jako teško, gotovo nemoguće, pridobiti njihovo povjerenje ili ih uvjeriti da je nešto za njih bolje. Osim problema s pokršta vanjem, Šiluci su i neke druge njegove prijedloge smatrali nezamislivima, npr. smatrali su da je čitanje i pisanje samo za bijelce te da oni to ne mogu savladati.³⁷

Nakon kratkog boravka u Zagrebu, uputio se u Bosnu, zatim u Italiju, gdje je nastavio pisati knjige na šilučkom jeziku jer su za njega Šiluci bili svrha života, za njih je „žrtvovao sve, a napokon i svoj život primajući rado smrt iz ruke Božje za obraćanje svog omiljelog plemena.“³⁸ Umro je u Italiji 21. siječnja 1939. godine.

Kao što je već spomenuto, Kohnen je pisao i članke o Šilucima i drugim sudanskim plemenima, ali i djela za Šiluke na šilučkom jeziku. Upravo u djelima na šilučkom jeziku i jest njegov najveći doprinos³⁹. Preveo je Evandjelja te sastavio molitvenik i biblijsku povijest za Šiluke. Nakon što je počeo sastavljati gramatiku šilučkog jezika, o jeziku je u pismu koje je objavljeno u *Katoličkim misijama* napisao: „Ala je taj jezik težak i zakučast! Kako sam mnogo godina sproveo kao misijonar među Šilucima, to sam ja sada jedini (bez hvalisanja), koji dobro poznajem njihov jezik. Ne će to biti znanstvena knjiga nego praktična za misijonare kada dođu ovamo iz Europe.“⁴⁰

Objavljivao je etnografsko-folklorističke monografije južnosudanskih i nilotskih plemena, pisao o njihovoj povijesti, geografskoj razmještenosti plemena, migracijama, etnogenezi i etnokulturnom razvoju, načinu života i lova, pjesništvu. U jednom njegovom objavljenom članku nalazi se vrlo živopisan i zanimljiv opis stanovnika, opisuje ih kao „vrlo duge ljudske prikaze“, „Crne su kao ugljeni i sasvim gole. Došli smo u područje pravih crnaca. Obično stoje na jednoj nozi: taban druge pritištu na koljeno noge na kojoj

³⁶Zorić 2011:114-115 prema *Nekrolog Bernardo Kohnen F.S.C.* str. 138.

³⁷Zorić 2011:126-128.

³⁸Zorić 2011:115 prema *Nekrolog Bernardo Kohnen F.S.C.* str. 138.

³⁹Većina njegovih djela na šilučkom još je uvijek neotkrivena, ali postoje njegovi zapisi u tragovima.

⁴⁰Zorić 2011:118 prema *Katoličke misije* 1927:66.

stoje, a koljenom se upiru o zemlju. To je karakterističan stav stanovnika u močvarnim krajevima.⁴¹

U nastavku toga članka piše da svi narodi oko Nila imaju slične običaje i jezik, stoga zaključuje da su sva ta plemena činila jednu veliku jezičnu granu nilskih jezika, a potekla su iz iste etničke jezgre. Zaključke je donosio na temelju proučavanja njihovoga jezika, nekih kulturnih elemenata kao npr. plesa, a koristio je i mišljenja drugih autora te usmene predaje urođenika. Iako mu se često činilo da su to posve različita plemena, malo dubljim promatranjem došao bi do zaključka da ipak imaju zajedničke crte, i u običajima i u jeziku. Svoje zaključke donosio je oprezno ako nije bio siguran, a kada je bio siguran i potvrdio svoje mišljenje, objavio je to iako se nije slagalo s pisanjima poznatih svjetskih afrikanista.⁴²

Opisao je područje u kojem su živjeli Nueri, njihovu sličnost sa Šilucima i Dekama, a svrstao ih je u veliku nilsku porodicu. Iako nije o njima pisao puno, u svojim opisima bio je sažet i jezgrovit, iz njegovih zapisa dobivamo dosta jasnu sliku o njihovom načinu života, gospodarenju, svakodnevicu i društvenim odnosima. Pisao je o njihovim nastambama, nastambama za životinje te o seobama u blizinu rijeke, koje su prakticirali u zimskim mjesecima zbog kanala koji su presušili, a iz kojih su se vraćali s početkom kišne sezone, u travnju. Opisuje i njihovu narav ili, kako ih je Zorić nazvao, „etnopsihološka obilježja“: „Nuer su surovi, divlji, neprijazni, izvanredno sumnjičavi, upravo neprijatelji svemu, što je tuđe.⁴³“

Osvrnuo se i na razlike između Šiluka i Nuera, pišući kako Nueri ne drže toliko do svoje tradicije i prošlosti. Nueri nemaju svakodnevnu potrebu za društvenim životom, svaka obitelj živi za sebe, rijetko obitelji stanuju jedna blizu druge, a svaka ima svoju malu kolibu i staju, dok Šiluci žive u zbijenim naseljima, imaju zajedničke staje za blago, gdje se muškarci okupljaju svakodnevno. Svako šilučko selo ima svojeg poglavicu koji se redovito sastaju, dok Nueri za svoje poglavice ne mare, ujedine se tek kad im prijeti opasnost izvana.⁴⁴

Kohnena je zanimalo i njihovo pjesništvo. Pisao je o njihovim pjesmama, koje imaju samo jednu strofu, nemaju stiha, samo ritam, a u izvođenju se ta jedna strofa ponavlja u krug, pune su metafora i teško ih je razumjeti. Zato bi on prvo zapisao pjesmu na šilučkom, zatim ju doslovno preveo na hrvatski i na kraju dao tumačenje prenesenog

⁴¹Zorić 2011:121 prema Katoličke misije 1931:107-115

⁴²Zorić 2011:123-125

⁴³Zorić 2011:131 prema Crnačko pleme Nuer, u: Misijski kalendar, 1928:86-91

⁴⁴Zorić 2011:131-132

značenja pjesme. Pisao je i o nagradama koje su posebni pjesnici koji su se nazivali „džal čak“ dobivali za napisanu i uglazbljenu tužbalicu za kralja ili velikaša, a nagrada je bila ovca ili vol. U religioznom pjesništvu zastupljene su pjesme o štovanju pradjedova, odnosno duhova umrlih kraljeva. Za prvog svog kralja, Njikanga, izgradili su čak i svojevrsne hramove, oko kojih se skupljaju i mole ga za kišu: svećenici žrtvuju vola, a mladež pjeva i pleše oko hramova.⁴⁵

2.4.2. Stjepan Mlakić

Stjepan Mlakić jedan je od manje poznatih misionara, ali njegov doprinos afrikanistici nije zanemariv. Njegovi suvremenici su, pišući o Misijskom muzeju Družbe Isusove i njegovim zbirkama, isticali vrijednost etnografskih predmeta koje im je iz Afrike slao Mlakić. Rođen je u Fojnici 1884. godine u lozi autohtonih srednjobosanskih Hrvata. Školovao se u Manillandu u Južnom Tirolu, koji je nakon rata pripojen Italiji, a za misije se pripremao u Veroni i Rimu. No, kako nije bio Talijan odbijali su njegovo imenovanje za crkvenog upravitelja šilučkih misija. Ipak, 1938. godine, dekretom Kongregacije za evangelizaciju naroda postao je apostolski prefekt prefektore Bahr el Gebel u južnom Sudanu, sjedište koje je bilo u Jubi. Umro je 1950. godine. Svoje izvještaje o prilikama u misijama slao je najčešće u obliku pisama svojoj braći Andriji i Nikoli, ali i drugima, a izlazili su kao publicistička djela u listovima u Zagrebu i Sarajevu. Osim što su pisma važna jer dokumentiraju misionarsku djelatnost, značajna su i jer se u njima nalazi dokumentarna građa za povijest mjesta i etničkih zajednica, naroda i plemena u kojima je djelovao ili je o njima slušao te su izvor građe za afrikanistiku. Pisma se čuvaju u Etnografskom muzeju u Zagrebu.⁴⁶

Neka pisma slao je braći još dok je studirao u Tirolu, u njima je pisao o društvenim prilikama, ljudima i okruženju u kojem je živio, preporuča knjige o moralu, askezi i duhovnosti, a u posljednjem pismu iz Tirola najavljuje bratu Andriji svoje putovanje u Afriku.

U pismima iz Italije obavještava o svojim pripremama za misiju u Africi, o tome kako uči jezike, a naposljetku piše i da mu je pater Kohnen javio da su mu odobrili odlazak u misiju. Prema Africi kreće u kolovozu, a u Khartoum stiže 14. rujna 1920. godine. Tamo je bio upravitelj misionarske škole. Godine 1928. premijestili su ga u Yoonyang, za koji

⁴⁵Zorić 2011:133-137.

⁴⁶Zorić 2011:77-81.

piše da mu je dobro došao, sada ima manje briga i jer ima „svoje crnčice; počeli smo skupljati i neke odrasle katekumene: muževe i žene, a blagoslov i uspjeh očekujemo od Boga“⁴⁷. Zanimljivo je da je multikulturalnost, s kojom je živio u rodnoj Bosni, pronašao i u Africi, kao što kaže: „U školi ima i katolika i nekatolika i pokrštenih crnaca, Arapa, Kopta itd.“⁴⁸.

Mlakiću život u misijama u Africi nije bio lak. Jedno je vrijeme bio upravitelj vikarijata u Khartoumu pa se često susretao sa zahtjevima koje nije mogao ispuniti zbog nedostatka novčanih sredstava. Osim toga, područje na kojem je boravio bilo je okruženo rijekom i močvarama, nije bilo hrane, put u susjedna sela bio je nemoguć zbog visoke trave, a životinje su rijetko uspijevali uloviti. O stanovništvu i njihovom karakteru te odnosu prema gospodarstvu piše: „Crnci u ovom kraju zovu se Nuer, osim udanih žena svi idu posve goli; kokoši ne imaju, da kupujemo jaja; od drugih plemena kupuju samo orozove, da se kite njihovim perjem; mnoge su im krave radi pošasti pomrle; i iako imaju mlijeko na prodaju, ne kupujemo ga, jer prije nego muzu krave, operu svoje ruke i posude za mlijeko u goveđoj urini pa mlijeko zaudara. To isto čine i Šiluci.“⁴⁹.

Nakon što je neko vrijeme boravio u Sarajevu, vratio se u misije kao apostolski prefekt u Jubi. Tamo mu je bilo nešto lakše jer je stanovništvo izgradilo pilanu, vodenicu, a imali su i nasade kave. I on sam poticao je njihovu poljoprivredu tako što je donosio sjeme iz Bosne, ili je tražio da mu ga pošalju. Htio je zasaditi drveće, da bi od njega dobivali plodove i koristili ga za gradnju, ali u tome baš i nije imao uspjeha.

Spomenimo još jednog Hrvata iz Bosne i Hercegovine, koji je kao misionar djelovao u Africi s Kohnenom i Mlakićem, Serafina Tvrtkovića. On je jedan, ali za afrikanistiku važan, putopis objavio u *Katoličkim misijama*. Poginuo je na putu iz svoje postaje do mjesta gdje su gradili nove kolibe, a o njegovoj pogibelji i pokopu piše Mlakić u svojim pismima.

2.5. Isusovačka misijska zbirka

Misijska zbirka osnovana je u Zagrebu 1928. godine. Smještena je bila u zgradi sjedišta isusovačkog reda u Palmotićevoj ulici. Voditelj zbirke bio je etnolog Tomo Marković, a, prema njegovim riječima, otvorena je zahvaljujući Antunu Vizjaku, Bernardu

⁴⁷Iz pisama Stjepana Mlakića, prema Zorić 2011:83.

⁴⁸Iz pisama Stjepana Mlakića, prema Zorić 2011:83.

⁴⁹Iz pisama Stjepana Mlakića, prema Zorić 2011:84-85.

Kohnenu i franjevcu Vladi Horvatu. Ne zna se gdje je završila većina predmeta iz te zbirke nakon što je muzej ukinut, a nekoliko se predmeta i dalje čuva u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Različite etnografske predmete misionari su slali u Zagreb i to Antun i Josip Vizjak te Pavao Mesarić iz Bengalije kao isusovci, a Bernardo Kohnen i Stjepan Mlakić iz Sudana, koji su samo surađivali s misijskom središnjicom u Zagrebu, ali nisu bili isusovci.⁵⁰

Zbirka je zatvorena 1938. godine, a većina predmeta se zagubila ili propala, tek je dio predmeta, prema inventarnim knjigama oko 150, 1930./31. poklonjen Etnografskom muzeju u Zagrebu, vjerojatno zahvaljujući tome što je Marković u to doba studirao etnologiju kod Milovana Gavazzija koji je surađivao s Etnografskim muzejem. Većina je predmeta iz Bengalije, dok su ostali iz Afrike. Uglavnom su to sitni uporabni predmeti, nakit, oružje i kipovi božanstava. Te su predmete poklanjali Etnografskom muzeju i prije nego su svoju zbirku zatvorili.⁵¹

Kako bi popularizirali misionarstvo i prikupili priloge za misije, priređivali su izložbe na kojima su u početku izlagali predmete izrađene u Hrvatskoj. Budući da se zbirka predmeta koje su misionari slali u domovinu konstantno povećavala, bili su u mogućnosti postavljati sve bogatije izložbe na kojima su sada izlagali i „egzotične“ predmete. Zasluge u organiziranju izložbi ponajviše pripadaju Tomi Markoviću, koji je kao školovani etnolog bio i inicijator misijskog muzeja, njegov voditelj i kustos. U *Katoličkim misijama*, pišući o toj zbirci, kao zaslužne za njeno postojanje naveo je Antuna Vizjaka, Bernarda Kohnena i franjevca Vladimira Horvata. Antun Vizjak iz Indije je slao veziva, biljke i životinje, a u bengalskoj zbirci bili su nakit od voska, stakla, željeza, posude neobičnih oblika i ukrasa, glazbala, religijski predmeti poput kipova božanstava, amuleti i molitveni predmeti, a poslao je i jedan originalni kip božice Kālī. Bernardo Kohnen i Stjepan Mlakić za sudansku su zbirku sakupili pletene košare, buzdovane, kijače, od predmeta kućne upotrebe preslice, sprave za pravljenje vatre, motike, lonce, potom ukrašene lule, ogrlice, hasure i štitove. Budući da su predmeti konstantno pristizali, zbirka je postajala veća i bogatija pa se kasnije u njoj našlo i svilenih odijela protkanih zlatom i srebrom, ali i svakodnevna seljačke odjeća bila je dio zbirke, inkarnacije bude iz Tibeta i mnogi drugi

⁵⁰Zorić, 2011:93.

⁵¹Belaj, Zorić, 1992:172-173.

predmeti. Izložili su i nekoliko modela kuća, svetišta i hramova.⁵² Predmeti su Etnografskom muzeju poklonjeni 1930./1931. godine, a u Inventaru izvaneuropske zbirke vode se pod oznakom „Kurseong, Bengalija“, datirani u 19. st.⁵³

3. Dragutin Lerman

Dagutin Lerman (Slika 2), koji je na istraživanjima u Africi bio kao belgijski službenik u ekspediciji Henryja Mortona Stanleya, živio je u Kongu s prekidima od 1882. do 1896. godine. Jedna od najviših dužnosti koje je obavljao bila je dužnost guvernera za Istočni Kongo. Lermanov doprinos znanosti odraz je njegove upornosti i želje za otkrivanjem. Naime, u godinama koje je proveo u Kongu propješačio je državu od sjevernih rubnih dijelova do južnog Konga te od obala Atlantika na zapadnoj do jezera Tanganyike na istočnoj strani. U službi je naučio i jezik bantu pa je sudjelovao i u pregovorima o razgraničenju brojnih plemena te posredovao u reguliranju njihovih međuodnosa. Svoje događaje, pothvate i doživljaje zabilježio je kroz korespondenciju s prijateljima u domovini, kroz zapise u dnevniku i kroz sakupljenu građu materijalne kulture.

Rođen je u Požegi 24. kolovoza 1863. godine, gdje je najprije polazio gimnaziju, potom u Budimpešti trgovačku školu. Već kao šesnaestogodišnjak kreće na put do Amerike, ali stiže samo do Londona iz kojeg se vraća u Požegu. Godine 1882. zaposlio se u jednoj trgovačkoj kući, usput je učio engleski i francuski jezik te čitao djela proslavljenih istraživača. Sprijateljevši se s Napoleonom Lukšićem, mornaričkim akademikom, odustao je od puta u Ameriku i odlučio se za Afriku. Obojica su se prijavila u Društvo za proučavanje Gornjeg Konga u Bruxellesu, a krajem 1882. godine primljeni su u ekspediciju na tri godine. Krenuli su 8. studenog 1882. godine iz Antwerpena do Atlantika i preko Kanarskih otoka stigli su u grad Banana i potom u Bomu na ušću rijeke Kongo. U travnju 1884. godine Stanley ga je imenovao zapovjednikom stanice Philippeville, a u studenom iste godine premješten je na zapovjedničko mjesto stanice Rudolfstadt. Tamo je ostao do kraja svog trogodišnjeg boravka, do kolovoza 1885. godine. U proljeće 1886. Odlazi na odsluživanje vojnog roka na dvije godine, nakon kojih dobiva trajni dopust i u ljetu 1888. godine ponovo odlazi u Kongo. Svoj drugi boravak zabilježio je u četiri

⁵²Zorić 2011 : 55-59

⁵³O nejasnim i dvosmislenim podacima o zbirci i donaciji vidi Zorić : 2011 59-62.

bilježnice, treći u isto četiri, a zadnji i najkraći, četvrti, samo u jednoj.⁵⁴ Umro je godine 1918. u Kreševu, Bosna.⁵⁵

Kolonizacija Konga počela je 70-ih godina 19. st. Godine 1885. Slobodna država Kongo stavljena je pod upravu belgijskog kralja Leopolda II. kao njegov privatni posjed, na kojem je Stanley kao kraljevski namjesnik upravljao, a Lerman mu je bio zamjenikom. Godine 1908. Kongo postaje belgijska kolonija, a nezavisnost je stekao tek 1960. godine. Stanovništvo države činilo je 200-tinjak plemena.

3.1. Lermanove putne bilježnice, pisma i fotodokumentacija

Lermanova ostavština pripada geografiji, etnologiji, antropologiji, kulturnoj povijesti i muzeologiji. U etnološkim dijelovima svojih zapisa bilježio je tipove naselja, način gradnje i inventar koliba, odjeću, frizure, nakit te estetska i obredna ukrašavanja lica. Antropologiju i etnologiju obogatio je u području poznavanja afričke kulture, premda nije bio formalno obrazovan u tim područjima. Unatoč tome znao je što i kako zapisati, ali i što skupljati. Predmeti koje je skupio autohtoni su predmeti afričke kulture, nisu suveniri izrađeni za turiste, koji su u to vrijeme bili popularni.

Dosta prostora u svojim je zapisima posvetio magiji i fetišizmu, koje zauzima važno mjesto u afričkoj kulturi, a vrača je nazvao „fetišijer“. Lermanovi zapisi sadrže i podatke o tradicijskoj prehrani stanovništva, aspektu kulture koji je dugo bio zanemarivan, tek je 70-ih godina 20.st. stekao pozornost etnografa. Opisivao je i nabrajao biljke koje koriste, načine na koje spremaju hranu, recepte i nazive jela.⁵⁶

Odgojen u duhu kršćanstva, u kršćanstvu je vidio spas ljudskog roda, dok je afrička vjerovanja smatrao „tamnom“ stranom, vjerujući da će Europa donijeti Africi dobrobit. Nakon susreta s Edwardom Wilmotom Blydenom, američkim misliocem podrijetlom iz Afrike, njegovo se razmišljanje i stav promijenio. Naime, Blyden je, zbog rasne diskriminacije koja je vladala SAD-om, emigrirao u Liberiju gdje se bavio politikom. Bio je uvjeren da je jedino rješenje za Afriku panafrički nacionalizam, a kršćanstvo je smatrao neprikladnim za Afrikance, iako je i sam bio kršćanin. Svoja je razmišljanja iznio u knjizi *Kršćanstvo, islam i crnačka rasa*. Druženja i razgovori s Blydenom potakli su Lermana na

⁵⁴Lazarević 1898:12-20.

⁵⁵Lazarević 1898:12-20.

⁵⁶Lazarević 1898:22-24.

razmišljanje te je on ubrzo naučio cijeniti domorodačka vjerovanja, a u njegovom se dnevniku prepoznaje rani navjestitelj suvremenih zagovornika ideje o vrijednosnoj jednakosti kultura.⁵⁷

Lerman je svoje zapise ostavio u vidu dnevnika u devet putnih bilježnica. Ispočetka je bilježio datume, a kasnije je u zagradu dodavao i dan u tjednu. Zapisivati je počeo tek za vrijeme svog drugog boravka i to na sugestiju prijatelja i pučkog učitelja Julija Kempfa, kojemu je Lerman iz Afrike slao pisma. Prvi zapis je od 29. prosinca 1888. godine, a zadnji 21. kolovoza 1896. godine. Aleksandra Sanja Lazarević njegova je pisma i putne bilježnice protumačila, prevela i pripremila za objavu u obliku knjige, a izdani su 1989. godine u Zagrebu. Prije A. S. Lazarević Lermanov je dnevnik transkribirao i Julije Kempf s namjerom njegove objave. Pisma koje je Lerman slao Kempfu iz Afrike objavljena su kao *Listovi iz Afrike* i *Novi listovi iz Afrike*, a objavio ih je sam Kempf u Požegi.

Lermanova fotodokumentacija nalazi se u Arhivu HAZU-a, a riječ je o 77 snimaka. Izbor iz fotodokumentacije može se pronaći u *Afričkom dnevniku*.

3.2. Lermanova zbirka

Materijal afričkog kulturnog nasljeđa kojeg je prikupio Lerman po znanstvenoj vrijednosti zauzima vodeće mjesto u zemlji. Prvi dio zbirke prikupio je 1884. i 1885, a u Zagreb ju je iz Afrike poslao 1888. godine⁵⁸. Cijelo vrijeme boravka sakupljao je predmete i slao ih Muzeju, stoga je njegova zbirka od 498⁵⁹ predmeta značajna zbog svoje znanstvene i estetske vrijednosti. Zbirka se dijeli u sljedeće skupine⁶⁰:

- I. oružje
- II. muzički instrumenti
- III. maske
- IV. upotrebnih predmeta
- V. predmeta vezani uz magiju, kult predaka i fetišizam
- VI. niz drugih likovno oblikovanih predmeta.

⁵⁷Lazarević 1898:26.

⁵⁸Frlanovi podaci iz kataloga *Bijela duša crne Afrike*: predmeti su darovani i stigli u Zagreb 1886., 1891. i 1894. godine.

⁵⁹Frlan u katalogu izložbe *Bijela duša crne Afrike* navodi brojku od 493 predmeta.

⁶⁰Podjela je iz Gjetvaj 1989:14. Nažalost, u knjizi nema detaljnog sadržaja zbirke.

Zbirka ima visoku umjetničku vrijednost, a kao najbolje iz zbirke Frlan je izdvojio dva sakralna predmeta nastala pod utjecajem kršćanstva. Prvi predmet je *waholo* – lik muškarca koji unutar okvira stoji raširenih ruku. Figura je primjer sinkretizma, a predstavlja razapetog Isusa s obilježjima crne rase. Drugi je predmet raspelo s Isusom od brončanog lima, koji je opet pripadnik crne rase. Većina predmeta stilski je klasificirana, a predmeti poput maski i fetiša iz istočnog Konga pripadaju Yaka i Suku stilovima. Središnji Kongo predstavljaju Kuba, Chokwe, Luba, Songe, dok u sjeveroistočnom Kongu predmeti su Mangbet i Zande stilova.⁶¹

Autentičnost predmeta Lerman je osigurao putujući i sakupljajući predmete iz unutrašnjosti, dok su se na obalama prodavali predmeti namjenski izrađeni za turiste.

Njegov prvi boravak u Africi nije zabilježen u pisanom obliku, ali je zato ostala zbirka od 123 predmeta. Čak je i u dnevniku zapisao zašto i kako se odlučio skupljati baš etnografsku građu. Naime, zbog vremenske i financijske ograničenosti nije mogao posvetiti se svemu što ga je zanimalo, a evo što i sam kaže o tome: „Ja ću nastojati dostojnu zbirku etnografskih predmeta sakupiti, nu to će i sve biti. To me doista mnogo i mnogo više stoji nego sakupljati naravnu zbirku, ali iskustvo me uči, da svakim danom sve više i više afričke stvari iščeznjivaju a zamjenjuju ih europski proizvodi koji su za crnca lakše za dobiti nego da se on sa narodnim proizvodom baveći svoje potreboče uzadovolji.“⁶²

4. Braća Seljan

Braći Mirku i Stjepanu Seljan (Slika 3), poznatim hrvatskim istraživačima, sabirateljima i spisateljima, ponajviše možemo zahvaliti za doprinos hrvatskoj afrikanistici, iako su dosta vremena boravili i u Južnoj Americi. Za svoju prvu destinaciju odabrali su Etiopiju, tadašnju Abesiniju. Mogli bismo reći da odluka o putovanju upravo u Abesiniju nije slučajna. Naime, Mirko je neko vrijeme proveo u Petrogradu na izgradnji željezničkog

⁶¹Frlan 1999:13.

⁶²Lazarević 1989:50

mosta preko Neve. Tamo je bio upoznat s težnjama Rusije za širenjem svog utjecaja i pravoslavne vjere u Abesiniji.⁶³

Stariji brat Mirko rođen je 5. travnja 1871. U Kadetskoj školi u Karlovcu, uz vojnu obuku, učio je njemački, francuski i crtanje. Nakon što je četiri godine proveo kao pitomac vojnog zavoda u Karlovcu, radio je kao tehničar kod reguliranja Dunava te na izgradnjama mostova u raznim državama Europe, gdje je usput učio i jezike: rumunjski, mađarski i ruski. Postepeno je napuštao zanimanje i posvetio se atletici. Želja za nekim većim putovanjem javila mu se za vrijeme boravka u Petrogradu. U međuvremenu je u Petrogradu pobjedio na maratonu i odlučio krenuti pješice na put od Petrograda do Pariza, za koji mu je trebalo 100 dana. Nakon Pariza vratio se u Karlovac i odlučio s bratom Stjepanom putovati „u takve krajeve svijeta, kamo bijelac rijetko i uz veliku opasnost putuje“. Mlađi brat Stjepan rođen je 19. kolovoza 1875. godine. Nakon završetka šestog razreda gimnazije u Karlovcu odslužuje vojni rok u mornarici i plovi po prekomorskim zemljama. Kratko je vrijeme radio u Metlici u ljekarni, a po povratku u Karlovac 1899. godine odlučili su krenuti u Afriku. Na put su krenuli iz Karlovca, preko Rijeke do Trsta, potom u Egipt i preko Somalije u Etiopiju. Njihovo odredište bilo je Adis Abeba, grad kojeg je podigao car Menelik. Mirko je bio postavljen za guvernera te je imao vlast na velikom području Etiopije. Nakon samo nekoliko godina boravka u Etiopiji vraćaju se u Europu. Nakon toga putuju u Južnu Ameriku, gdje i završavaju njihovi životi. Mirku se gubi trag 1913. u prašumama peruanskih Cordillera, a Stjepan umire u Braziliji 1936. godine.⁶⁴

4.1. Boravak u Etiopiji

Po dolasku u Abesiniju upoznali su rasu Makonnena, rođaka Menelika II., kojem su se predstavili kao Rusi, znajući da od svih Europljana prema Rusima car ima najviše milosti⁶⁵. On je njihov dolazak najavio caru Meneliku II., koji ih je zatim pozvao u prijestolnicu Adis Abebu, gdje su održali koncert: Mirko je svirao violinu, a Stjepan flautu. Ubrzo nakon dolaska i upoznavanja car im je dodijelio četu od 300 gardista. U još neorganiziranim pokrajinama obnašali su dužnost guvernera i njegovog zamjenika.

⁶³Više o okolnostima i vezi s Rusijom na: <http://www.centar-seljan.com/braca-seljan/28-africka-ruska-veza> i <http://www.centar-seljan.com/braca-seljan/480-ruski-mentori-bulatovic-i-leontijev>.

⁶⁴Lazarević 1991:18-24.

⁶⁵Zanimljivo je da ih car Menelik II. u diplomi ipak naziva Austrijancima, jer je Hrvatska tada bila dio Austro-Ugarske.

Njihova dužnost bila je pokoravanje plemena i to tako što su ubirali danak u zlatu i slonovači, koje je car monopolizirao za svoje i državne potrebe.⁶⁶

U to vrijeme na afričkom području oko kolonijalističke prevlasti bore se na jednoj strani Francuska i Rusija, a na drugoj Engleska i Italija, a ni Etiopija nije bila područje netaknutih urođeničkih naroda.

Stjepanov rukopis, kojeg je iz Južne Amerike u vrijeme poslije Drugog svjetskog rata poslao u Zagreb, sadrži niz vrijednih etnoloških podataka o plemenima, o narodu Olamaca, posebno o njihovom jeziku, poljodjelstvu, gospodarstvu, lovu, načinu na kojeg ukrašavaju tijelo, o životu, a za to područje piše da je „Ničija zemlja, zemlja nasilja, slični neprohodnim prašumama.“⁶⁷

Etiopiju braća Seljan napuštaju 1902. godine, dobivši Menelikovo dopuštenje za odlazak u domovinu. Za sobom su ostavili izvještaje na amharskom jeziku i gipsani reljef istraživanih područja.⁶⁸

4.2. Istraživanja u Južnoj Americi i boravak u SAD-u

Nakon kraćeg boravka u domovini bili su spremni za novo putovanje. U travnju 1903. godine krenuli su brodom iz Lisabona u Južnu Ameriku, u Rio de Janeiro. Tada su odlučili okušati se u novom poslu te su osnovali poduzeće Mision Cientifica Croata, kojem je djelatnost bila ugovaranje poslova i projekata s južnoameričkim državama i poslovnim društvima. U Brazilu su s brazilskom vladom dogovorili posao na istraživanju riječnih puteva i lokacija povoljnih za izgradnju luke.

Jedno od prvih plemena s kojima su se susreli, počevši svoja istraživanja za koja ih je angažirala brazilaska vlada, bili su Guarani. Bilo je to na jugoistoku brazilske države São Paulo i pograničnom pojasu, također brazilske, države Parana. Guarani su nastanjivali prašume južno od rijeke Itare. O tom indijanskom plemenu nisu pisali ništa lijepo. Okarakterizirali su ih kao zle kopije bijelaca koje su od njih prisvojile samo mane,

⁶⁶Lazarević 1991:18-24.

⁶⁷Lazarević 1991:26.

⁶⁸Lazarević 1991:24.

nazivalisu ih okrutnima, lopovima, netipičnim Indijancima, a zapisali su čak i da je to „la race dégénéérée, koja mora da u skoro vrijeme iznikne, da dade mjesta bijeloj“⁶⁹.

Pleme s kojim Guarani ratuju, a s kojim su se Seljani također susreli, zove se Coradosi. U Dnevniku su opisali odnos ta dva susjedna plemena, svoja iskustva s oba plemena te sličnosti i razlike među njima.

Krajem 1903. završili su, barem privremeno, posao na istraživanju za brazilsku vladu pa početkom 1904. godine odlaze u Paragvaj. Svojenovo istraživačko putovanje započelis u paragvajskom glavnom gradu Asuncionu, razvijenom gradu koji ima svoju luku, željeznicu, ceste i moderne kuće. Njihov dnevnički zapis iz Asunciona donosi bogat i slikovit opis tržnice i života u gradu. Iz Asunciona vlakom putuju do grada Villarrike, a dalje su primorani nastaviti put konjima. Na putu susreću pleme Guayaki, koje opisuju kao miroljubive, ali ljubitelje konjskog mesa, zbog čije krađe nanose štetu lokalnim poljodjelicima. Prošavši kroz takozvanu „žitnicu Paragvaja“, u kojoj se uzgaja čaj herba mate i pasu konji i mule, susreću se s paragvajskim Guaranima. Ostatak puta morali su proći pješice, a nakon fotografiranja i crtanja slapova vraćaju se u Tacurupucu. Ova njihova 100-dnevna ekspedicija u cjelosti je tiskana kao knjiga *El Salto del Guayra*, izašla 1905. godine u Buenos Airesu.

U lipnju 1904. godine nastavlja s istraživanjima u Brazilu. Krenuli su na konjima kroz brazilsku državu Paranu, putujući kroz njene nenaseljene krajeve sve do Curitibua, glavnog grada te države. Tu su odlučili upoznati brazilsku državu Santa Catarina, uglavnom iz etnografskih razloga, pokušavajući bezuspješno doći do skupina Indijanaca Južnih Botukuda. Potom odlaze u Rio de Janeiro predati materijale o istraživanjima, a zatim u Buenos Aires, gdje za tisak pripremaju već spomenuto djelo *El Salto del Guayra*, dopisuju se sa zagrebačkim profesorom dr. Franjom Bučarom, koji prati njihov rad još od istraživanja u Etiopiji. Seljani su Bučaru slali pisma s izvještajima i fotografije. Bučar je već tada imao ideju o osnivanju etnografskog muzeja po uzoru na Dance, ali su se na njegov poziv da sakupljaju etnografske predmete koji pripadaju kulturama i narodima u krajevima u kojima borave pa ih donose ili šalju u domovinu odazvala samo braća Seljan.⁷⁰

⁶⁹Lazarević 1991:55, prema Seljan, M. S., Dnevnik – Pram vodopadu Salto Grande de rio Paranapanema i izlet na rio Aguapehu str. 18. U Etnografskom muzeju u Zagrebu br. 5050/II-B-

⁷⁰Lazarević, 1991:90

Da su braća Seljan ozbiljno shvatila svoj rad na doprinosu etnologiji i etnografiji, ali i muzeologiji, dokazuju i pisma i pošiljke predmeta indijanske kulture sakupljene u istraživanjima i na putovanjima, a koje su iz Brazila slali muzeju u Zagrebu. Jedno od tih pisama, poslanih tadašnjem Zemaljskom muzeju u Zagrebu, sadrži, kako sami navode: „nekoliko znanstvenih podataka o poslatoj etnografskoj zbirci“⁷¹. Pismo sadrži njihovu klasifikaciju predmeta prema plemenima kojima su ti predmeti pripadali, ali i vrijedne podatke o rasprostranjenosti plemena, njihovom životu, običajima, jeziku... Ukratko, o svemu što čini kulturu tih plemena. Predmete su svrstali u četiri razreda: Guaraní-Cayuás (Caingúas), Coroados (Caingang), Šavanti i Guayaki.

Osim predmeta za etnografsku zbirku, slali su i primjerke paukova, zmija, stonoga i kukaca za zoološki odjel, knjige i negative te predmete za geološki i arheološki odjel.

Godine 1905. krenuli su u Cujabu, glavni grad brazilske države Mato Grosso, kako bi pripremili ekspediciju za Amazonu, no ekspedicija je sljedeće godine ipak otkazana, stoga 1907. godine Mirko putuje u Europu, a Stjepan putuje u Panamu, na otoke Trinidad, Barbados, St. Thomas, Puerto Rico te u Venezuelu i Kolumbiju gdje istražuje rudno bogatstvo tih krajeva. Za to vrijeme, boraveći u domovini i u Europi, Mirko je pokušao Engleskoj prodati svoju kartu južne Etiopije s ucrtanim logorima, vojničkim odmaralištima i bazama. No, ministar Harrington, kojeg su Seljani upoznali za vrijeme boravka u Etiopiji, nije smatrao Mirka osobom od povjerenja, budući da je znao za njihovu sklonost Rusima i Francuzima te Burima, koji su tada svi bili Engleskoj neprijatelji, pa je odbio otkupiti kartu.

Njihov ponovljeni odlazak na ekspediciju u Mato Grosso započeo je u ožujku 1906. godine. Istraživali su krajeve rijeke Amazone, kroz prašume kroz koje još do tada, osim domorodaca, nitko nije prošao. Ubrzo su brodom stigli iz Montevidea u Cujabu, glavni grad države Mato Grosso. No, početkom svibnja u toj državi dolazi do izbijanja revolucijeu kojoj je svrgnut i ubijen njen tadašnji predsjednik. Zbog revolucije, koja je trajala do srpnja te godine, Seljani su ostali bez opreme pa su bili primorani prekinuti istraživanja te su u salezijanskom samostanu organizirali bolnicu za prihvata ozlijeđenih s obje sukobljenih strana. Po završetku revolucije Seljani su tražili odštetu za opremu bez koje su ostali zbog sukoba, a unatoč tome što su putem brošure i javnost obavijestili o sporu s brazilskom vladom, iznos koji su dobili za odštetu bio je tek simboličan.

⁷¹Lazarević 1991:94.

Bez obzira na okolnosti koje su ih zatekle u državi Mato Grosso i s ovog putovanja su donijeli opsežne bilješke, ali i kolekciju od 33 dokumentarne fotografije nalik na razglednice, koje se također čuvaju u Arhivu Etnografskog muzeja u Zagrebu. Na prednjoj strani svake fotografije Stjepan je rukom zapisao što ona prikazuje. Fotografirali su sebe s ostalim članovima ekspedicije, naoružane puškama, opremu koja im je bila potrebna u ekspediciji, mule i konje koji su nosili teret te arhitekturu gradova Cujabe i Corumbe. Snimili su i osam fotografija revolucije zbog koje im je misija propala, a one prikazuju vojsku, barikade, ustanike pa čak i ljudske žrtve te salezijanski samostan u kojem su organizirali privremenu bolnicu. Napravili su i pet ilustracija rijeke Cuyaba i dvije fotografije s rijeke Paraguay. S etnološkog gledišta najzanimljivije su fotografije brazilskog života: hvatanje divljih bikova lasom, domoroci iz brazilskih prašuma fotografirani ispred svojih nastambi i fotografija majke i njene djece, na kojoj majka jedno dijete nosi na leđima, dok ostali stoje pored nje. Fotografija je opisana kao „Obitelj Indijanaca Bororo-Coroados, Mato Grosso, Brazil“.⁷²

Njihovi zapisi iz Južne Amerike objavljeni su djelomično u Prosvjeti 1908. godine, kao članak naziva *Kroz Južnu Ameriku*. U članku se, nakon opisa bogatstva biljnog i životinjskog svijeta, nalazi i opis stanovništva na koje su naišli ploveći rijekom Cuyabom, a koji glasi: „Među tim veličanstvenim krajevima i dragocjenim naravnim darovima, živi narod poput životinje u gnjusnim potleušicama. Teško je prosuditi, od čega im je tijelo i lice žuto, da li od načina nezdravoga života, ili od mješavine krvi s Indijancima. Bez muke hrane ih banane i manioka, te obilje riba iz bogate rijeke Cuyaba.“⁷³

Događaji i okolnosti oko ekspedicije u Mato Grossu iscrpili su Mirka te on odlazi odmoriti u Europu, dok Stjepan neko vrijeme boravi u Panami gdje radi kao prevoditelj za engleski jezik u poduzeću koje radi na izgradnji Panamskog kanala. Sa svog putovanja po Panami ostavio je zapise o indijanskim plemenima Guaimies i Cuna

Početak 1908. godine rade na istraživanjima delte Amazone pa se potrepštinama opskrbljuju u Belénu, glavnom gradu brazilske države Pará. U travnju zbog spora s Vladom odlaze u Rio de Janeiro.

⁷²Reprodukcija fotografije nalazi se u knjizi A.S.Lazarević *Braća Seljan na crnom i zelenom kontinentu*, str.78.

⁷³Lazarević 1991:104.

Od 1909. godine počinju aktivno surađivati s hrvatskim iseljeništvom u tzv. Novom svijetu. U to vrijeme osnivaju i Hrvatsko dioničko društvo u Peruu, točnije u Limi, preko kojeg sklapaju poslove na istraživanju terena za izgradnju puteva u toj državi. Posao im je dobro krenuo, ostvarili su neka poznanstva na poslovnom planu te su ih peruanski kapitalisti ubrzo poslali u SAD da tamo osnuju sindikat. O njihovom boravku u San Francisku piše Književni glasnik, list srpskih iseljenika u tom gradu. Neko su vrijeme putovali SAD-om, posjećivali su hrvatske iseljeničke kolonije i održavali im predavanja i koncerte. Na banketu organiziranom u njihovu čast u St. Louisu 22. veljače 1912. godine, predsjednik Hrvatskog prosvjetnog kluba „Zrinski-Frankopan“ dodijelio im je počasnu diplomu, izabравši ih za počasne članove „za zasluge na etnografičkom i etnologičkom istraživanju po Africi i Americi“⁷⁴. Klub je, također, tiskao i njihovu knjižicu Kroz prašume i pustinju.

Početak 1912. godine odlaze u Chicago i tamo ostaju do kraja lipnja. Cijelo to vrijeme aktivni su u slanju pisama prijatelju Bučaru u kojima ga izvještavaju što im se događa, što rade i u koje krajeve putuju. Iz tih pisama možemo detaljno pratiti koje su sve gradove posjetili te kako su napredovali njihovi poslovi. Bučaru su pisali i o društvu The American Peruvian Corporation, kojeg su činili peruanska vlada, neki čikaški bogataši i Hrvatsko dioničko društvo braće Seljan. Društvo je bilo osnovano zbog ekspedicije za potrebe izgradnje željeznice od Pachize do Cajamarce, kroz neistražene dijelove Perua, a posao su dogovorili tako da obojica sudjeluju u uvodnom dijelu, a nakon toga Mirko nastavlja dalje s ekspedicijom, dok se Stjepan vraća u Chicago i biva vezom između Društva i ekspedicije te se brine o financijskom aspektu istraživanja.

Braća Seljan posljednji put su se vidjela početkom rujna 1912. godine u luci Callao. U pismu kojeg je Stjepan nakon Mirkove smrti poslao u Karlovac piše da mu je nešto govorilo da se Mirko neće vratiti s ovog putovanja. Krajem 1912. godine Mirko se, u opsežnom pismu koje piše Bučaru o ekspediciji u Peruu, na samom kraju pisma žali na fizičku i psihičku iscrpljenost te narušeno zdravlje.

Ekspedicija se podijelila u dva tima: vođa jedne grupe bio je peruanski inženjer Lazcano, a druge Mirko. Prva je na put krenula Lezcanova grupa, ali nisu stigli u dogovoreno vrijeme u Pachizu, stoga Mirkova grupa, unatoč nepovoljnim vremenskim uvjetima, kreće rijekom Huayabambu prema Payatenu, gdje su se opskrbili hranom i

⁷⁴Lazarević 1991:112

krenuli dalje kroz prašumu. U posljednjem pismu majci, kojeg piše 30. ožujka 1913. godine, optimistično najavljuje skori kraj napornog dijela ekspedicije, ali i podsjeća da, iako ih naziva svojom „crvenom braćom“, „tima se šumskim đavolima ne smije nikada vjerovati“⁷⁵. Istog dana napisao je pismo i bratu Stjepanu. Nakon toga i jednoj i drugoj ekspediciji gubi se svaki trag. Budući da nekoliko mjeseci nema nikakvih novosti ni od jedne ni od druge grupe novine u zemlji i u inozemstvu, tako i u Hrvatskoj, počinju objavljivati vijest o tragičnom kraju ekspedicije. Mirkove kosti i kosti njegovog suputnika u ekspediciji, Patricka O'Higginsa, pronađene su krajem 1914. godine.

Nakon tragedije Stjepan nastavlja baviti se itraživanjima, ali sada se okreće istraživanju ruda. Tragajući za rudama, stigao je i do brazilske države Minas Gerais, u kojoj se nastanio, oženio i posvetio se rudama i uzgoju čaja. Umire u Ouro Pretu 7. lipnja 1936. godine.

4.3. Etnografska zbirka braće Seljan

Zbirka Mirka i Steve Seljana nalazi se unutar Izvaneuropske zbirke, iako se zbirka opet dijeli na pet zbirki prema geografskom području: Zbirku predmeta afričkih kultura, Zbirku predmeta azijskih kultura, Zbirku predmeta australskih kultura, Zbirku predmeta otočnih kultura i Tihog Oceana te Zbirku predmeta američkih kultura. Predmeti iz Etiopije i Južne Amerike čine zbirku od ukupno nešto manje od 400 predmeta.

4.3.1. Donacije predmeta iz Etiopije

Ostavština braće Seljan iz Etiopije sadrži brojne objavljene članke, programe njihovih predavanja održanih u zemlji i inozemstvu, rukopise, bilješke i pisma. Osim pisanih materijala njihovu ostavštinu čine i predmeti koje su sakupljali. Predmete iz Etiopije Seljani su 1902./1903. poklonili Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu. Zbirka od 133 predmeta podijeljena je u devet grupa⁷⁶:

- I. odjeća
- II. nakit
- III. oružje

⁷⁵Lazarević 1991:118

⁷⁶Podjela je preuzeta iz knjige *Braća Seljan na crnom i zelenom kontinentu*.

- IV. oprema za konja
- V. upotrebni predmeti
- VI. liturgijski predmeti
- VII. memorijalni predmeti
- VIII. varia
- IX. predmeti drugih donatora koje su Seljani atribuirali.

Prvu skupinu čini odjeća, a u njoj se nalazi ukupno osam predmeta: abisinski burnusi, svilena košulja koju im je darovao car, dvije „šame“ (šama je vrsta jedinstvene etiopske odjeće), također poklon cara, te jedan pojas od kože.

U drugoj je skupini nakit, a čini ju 40 predmeta, razne ukrašene narukvice od slonovače, bakra, bronce, srebra i pozlaćene, prstenje od slonovače i srebra, igle od slonovače, srebrene igle s pozlaćenom glavicom, butoni od srebra te privjesci na lančićima za sablju.

Treću skupinu, koja broji ukupno 38 predmeta, čini razno oružje, kao što su štitovi od kože nilskog i potočnog konja, bivolje kože, a od kojih je većina ili presvučena baršunom ili ukrašena srebrnim aplikacijama. U ovoj skupini su još i koplja te raznorazni šiljci za koplja, dva drvena luka, tobolci za nošenje strijela i strijele, kijače, mlat, željezna sjekira, bičevi, mačevi, noževi, jedna sablja te nosorogov rog. Svi su predmeti ukrašeni urezivanjem ornamenata ili metalima.

Četvrta skupina, oprema za konja, sadrži šest predmeta: nekoliko pokrivača za sedlo i jedno sedlo.

Peta skupina broji 14 uporabnih predmeta: vreće za prenošenje stvari, spremice tj. košare od pletene slame, ukrašene perlama, koju kao poklon dobije zaručnica na dan vjenčanja, drvena boca za spremanje tekućina, drvena žlica, drveni čibuk i nekoliko žličica za čišćenje uha, ukrašene, izrađene od srebra, kositra i mjedi.

Šestu skupinu čine četiri liturgijska predmeta: pozlaćeni i srebrni križić kakve nose samo članovi kraljevske obitelji, mjedeni svijećnjak te kalež od srebra i pozlate.

U sedmoj skupini, memorijalni predmeti, nalazi se 17 raznoraznih predmeta koje su Seljani dobili zbog svojih zasluga: srebrni pečat Mirka Seljana, odlikovanja, medalje, dvije

povelje na amharskom jeziku i pismu. Zanimljivo je da su u tim odlikovanjima nazvani Austrijancima.

U osmoj, skupini varia, nalaze se četiri slonova repa.

U zadnjoj se, devetoj, skupini nalaze predmeti drugih donatora koje su Seljani atribuirali, a to su dvije tunike, dvije kape i predmet od pamučne tkanine u obliku šljema. Tunike i kape su dar pomorskog kapetana Ivana Burgstallera.

4.3.2. Donacija iz Južne Amerike

Predmete koje su sakupili u Južnoj Americi Seljani su Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu poklonili 1905., 1906. i 1907. godine. Ova vrijedna zbirka od 238 predmeta podijeljena je u sedam skupina⁷⁷:

- I. odjeća
- II. nakit
- III. oružje
- IV. oruđe i pomagala
- V. upotrebni predmeti
- VI. muzički instrumenti
- VII. varia.

Prvu, manju skupina sa samo osam predmeta, čini odjeća. U njoj se nalazi jedan plašt ispleten od palminih vlakna, kojeg nosi poglavica plemena Coroado za hladnijih dana. Ostalih sedam predmeta u ovoj skupini su tkani pojasevi od raznobojnog pamuka i jedan bijeli pojas koji služi kao podvezica za nadlakticu.

Drugu skupinu čini 49 primjeraka nakita. Tu se nalazi svakojaki nakit od raznobojnog perja: perje nanizano na polugu u obliku tijare, ukosnice i ukrasi za kosu, nakit od sedefastih pločica ukrašen perjem. Tu je još i veći broj nakita za prsa i ogrlice od perli, sjemenki, pužića u kombinaciji sa ili bez dijelova životinjskih tijela poput zubiju, kljunova, papaka i čaporaka. Ima i nekoliko komada nakita od crne kose.

Treća skupina, skupina oružja, sadrži 134 primjerka, pretežno lukova i strijela. Lukovi su kružnog, polukružnog i eliptičnog presjeka, izrađeni od različitih vrsta drveta,

⁷⁷Podjela iz Lazarević 1991.

neki ukrašeni raznobojnim perjem. Strelice su uglavnom s dršcima od bambusa i šiljcima od željeza, drva ili kosti, neke s letnim perjem na kraju, a neke bez njega. U ovoj skupini još su i jedno drveno koplje, drvene toljage u obliku mača i tri bodeža izrađena od kosti i ukrašena perjem.

Skupinu pod rednim brojem četiri čine oruđe i pomagala: lopata od tesanog drva, harpune od riblje kosti te klinovi od ribljih kosti, za koje Seljani kažu da služe za učvršćivanje šatora, ali ih ne pripisuju nijednom određenom plemenu.

U skupini broj pet, skupini upotrebnih predmeta, nalazi se češalj s područja Paragvaja, hamake tj. viseće mreže pletene od palminih vlakana i pamuka, tikvice za kućanstvo, različitih dimenzija, ukrašene urezivanjem šara ili ljepljenjem perja, košarica s poklopcem, pletena od trave i pamuka, tkana torbica od bijelog i crvenog pamuka s resama, torbe od rogoza raznih veličina, tri saga od rogoza te jedan obredni predmet - balaka, suha bučica, koja je pripadala plemenu Cayuá.

Šesta skupina sadrži tri primjerka glazbenih instrumenata, svi su bez atribucije Seljana, a radi se o jednoj svirali izrađenoj od trske s trubljom od kajmanove kože, oblijepljene perjem, jednoj trubi od drveta omotanoj perjem i jednoj svirali od šuplje trske, ukrašenoj šarenim perjem.

Zadnja skupina je skupina raznih predmeta, broji 14 primjeraka među kojima su: pojas od čuperaka smeđe i crne kose obješenih na uzici, dvije pruge kore fikusa, drveni čamac, devet komada štavljene kože od zmije, kajmana, kornjače i bivola te žučkasti kljun s crnim pjegama, pripadao nekoj velikoj ptici.

4.3.3. Objavljena djela

Iako je najveća želja braće Seljan bila da se njihov Dnevnik objavi u cijelosti kao knjiga, ta im se želja nikad nije ostvarila. Osim što su i sami nastojali skupiti i objaviti sve na jednom mjestu, to su isto nekoliko puta zamolili i Franju Bučara u dopisivanjima. Stjepan je izrazio želju i da njegov prijatelj slikar Zlatko Šulentić sakupi sve što su objavili od 1899. godine u hrvatskim časopisima i novinama te objavi to u jedinstvenom ilustriranom izdanju, uvjeren „da će moja draga hrvatska publika sa simpatijama primiti i čitati nanovo eksploracije prvih dvaju hrvatskih eksploratora i globetrotera Mirka i Steve

Seljana⁷⁸. Unatoč tome što im se želja za cjelovitim objavljivanjem još uvijek nije ostvarila, veliki dio njihovih zapisa objavljen je, što kroz članke u raznim domaćim i stranim časopisima, kao dijelovi knjiga ili samostalne knjige ili pak kao bilješke s predavanja ili brošure. Budući da je njihov opus velik, nabrojat ćemo samo neke njegove dijelove, a neki su već i spomenuti ranije u tekstu. Mirko je pisao na njemačkom i francuskom, a Stjepan na engleskom, španjolskom i portugalskom.

Dio njihovih rukopisa i pisama čuva se u Arhivu braće Seljan u Etnografskom muzeju u Zagrebu, no jedan dio njihovih rukopisa je izgubljen ili arhiviran drugdje. Tako se jedan Mirkov rukopis čuva u Central Records Office-u u Kartumu u Sudanu. Taj rukopis sadrži etnografske podatke o plemenima južne Etiopije.

Jedan od časopisa s kojima su Seljani surađivali i redovito im slali svoje zapise je Prosvjeta. Već 1902. godine u tom časopisu počeli su objavljivati njihove zapise o proučavanju života, običaja, folkloru i bogatstva Etiopije, pod naslovom *Iz žarke Afrike*. Od 1904. do 1912. godine Prosvjeta je objavila i niz članaka sa zapisima s njihovih ekspedicija u Južnoj Americi.

Svoje su zapise Seljani objavljivali i u drugim hrvatskim časopisima poput Obzora, Vijenca, Agramer Zeitunga.

Jedina njihova autorska knjiga na hrvatskom jeziku, *Kroz prašumu i pustinju*, objavljena je u St. Louisu, a objavio ju je Hrvatski prosvjetni klub „Zrinski-Frankopan“ 1912. godine.

4.3.4. Arhivska ostavština

Etnografski muzej u Zagrebu čuva i ostalu građu koju su braća Seljan donirala ili je vezana uz njihov život i rad u svom Arhivu braće Seljan. Arhivska građa njihovog boravka u Etiopiji sadrži rukopise na hrvatskom, portugalskom i njemačkom jeziku, od kojih su neki sačuvani u cijelosti, a neki fragmentarno. U Arhivu se nalazi i dnevnik putovanja u kojem su zapisani točan datum, ponegdje i točan sat, dolaska u pojedino mjesto. Prvi dio tog dnevnika Mirkove su bilješke s maratona Petrograd-Pariz iz 1898. godine. Drugi dio je njihov zajednički put od Karlovca do Adis Abebe, a u njemu su bilješke napisane i arapskim i amharskim jezikom i pismom. Sačuvano je i pet pisama iz 1902. i 1903. godine,

⁷⁸Lazarević 1991:13

15 dokumenata na amharskom jeziku i pismu koje je Seljanima uputio car Menelik ili netko iz njegove službe, tri dokumenta vezana uz Mirkov pokušaj prodaje karte južne Etiopije Foreign Officeu u Londonu, jedan dokument na arapskom te dvije povelje cara Menelika na pergameni. Od njihovog geografskog doprinosa u Arhivu su pohranjene Karta južne Etiopije Mirka Seljana izrađena rukom, potpisana 1900. godine, te Mirkov crtež Domovina plemena Olamu. Sačuvan je i jedan plakat najave predavanja Mirka Seljana o putovanju u Afriku, održanog u Zagrebu 1902. godine.

Arhivska zbirka iz Južne Amerike nešto je opsežnija, a sadrži rukopise na hrvatskom, njemačkom, portugalskom i španjolskom jeziku o putovanjima kroz države tog kontinenta, tri dnevnika u kojem su obuhvaćena njihova putovanja po obje Amerike, autori kojih su Mirko i Stjepan Seljan te u jednom dijelu prvog dnevnika, naslovljenog *Kroz Južnu Ameriku*, Livačić⁷⁹. Ti dnevnicu pisani su hrvatskim, njemačkim, francuskim, portugalskim i španjolskim jezikom. Od korespondencije arhivirano je ukupno 133 pisama, upućenih rodbini, Franji Bučaru i Narodnom muzeju u Zagrebu. Od dokumenata u Arhivu je diploma na pergameni uručena Stjepanu Seljanu, izvještaj sa skupštine u Valparaisu 1906. godine i Stjepanova putovnica izdana u São Paulu 1919. godine. U Arhivu je i plakat sa spomenute sjednice iz Valparaisa. Osim nekolicine Mirkovih crteža tj. geografskih karti Perua, Brazila, brazilske države Mato Grosso, slapova rijeka Guayre i Iguacu te ušća rijeke Amazone, tri su karte u tiskanom obliku: Brazila, Hondurasa i San Salvadora te Paragvaja.

Osim navedenih rukopisa i pisama, od papirnate građe sačuvan je i velik broj izdanja časopisa i novina u kojima su njihovi članci ili članci o njima, i to iz nekih gradova u Hrvatskoj, a od inozemnih iz država Južne Amerike, SAD-a, Gvatemale, Novog Zelanda i Italije, a riječ je o uglavnom iseljeničkim listovima.

Ovdje se čuva i bogata fotodokumentacijska zbirka od ukupno 210 fotografija, negativa i razglednica: njihovih obiteljskih fotografija, fotografija iz Etiopije i Južne Amerike, negativu iz Etiopije i Rio de Janeira te osam razglednica iz Južne Amerike.

⁷⁹Drugi podataka, osim prezimena, o Livačiću u Lazarević:1991 nema.

5. Tibor Sekelj

Tibor Sekelj rođen je 14. veljače 1912., u slovačkom mjestu Spišská Sobota. Bio je esperantist, svjetski putnik, novinar, pisac, poliglot, etnograf. Živio je i putovao po mnogim zemljama. Neko vrijeme proveo je s roditeljima ili sam u Hrvatskoj, gdje je završio pravo, a pred kraj života, kao ravnatelj Gradskog muzeja Subotica, upisuje magisterij muzeologije u Zagrebu. Na Zagrebačkom sveučilištu 1976. godine doktorirao je muzeologiju i napustio službu.

Već kao mladić propješačio je velik dio područja oko Hrvatske, cijelu Sloveniju, Crnu Goru itd., a s tih putovanja donio je akvarele i crteže koje je izradio. Najviše ga je privlačio esperanto, toliko da je bio jedan od osnivača Akademskog esperantskog kluba u Zagrebu te surađivao u esperantskim časopisima. U ljetu 1939. godine odlazi u Južnu Ameriku, uči španjolski i postaje novinar, a kasnije se pridružuje istraživačkim ekspedicijama. Godine 1945. i 1946. krenuo je u slabo poznate prašume Mato Grossa. Dojmove s tog putovanja objavio je u knjizi *Kroz brazilske prašume*. Istraživao je i patagonijske Ande, istočnu Boliviju, a 1948./1949. godinu provodi s ekspedicijom kod primitivnih brazilskih plemena u predjelu rijeke Guapore. Neka objavljena djela su *Kroz brazilske prašume*, *Oluja na Aconcuagui*, *U zemlji Indijanaca*, *Gdje civilizacija prestaje*, *Nepal otvara vrata i Karavana prijateljstva*.

Etnologiju je učio u Buenos Airesu, a njegov doprinos etnologiji je i istraživanje kanibalskog plemena Tupari, među kojima je živio četiri mjeseca, ne bi li se uvjerio da su oni zaista kanibali. S tog putovanja je i napisao knjigu *Gdje civilizacija prestaje*, koja je prevedena i na srpski. Sekelj je i u muzeologiji ostavio svoj doprinos, a u smislu izlaganja i općenito uloge muzeja imao je revolucionarna razmišljanja, a putovanja su mu pomogla da shvati svrhu zbog koje muzeji postoje.

Umro je u Subotici 20. rujna 1988. godine, gdje je i pokopan u Aleji zaslužnih građana.

5.1. Zbirka Tibora Sekelja

Etnografski je muzej bio zatvoren zbog preuređenja u razdoblju od 1968. do 1972. godine, tijekom kojeg se pripremala nova koncepcija stalnog postava. Zbirka Tibora Sekelja, iz koje je sabiratelj sam odlučio najkvalitetnije primjerke pokloniti Muzeju,

upotpunila je dio Izvaneuropske zbirke predmetima s područja s kojih u Zbirci nije bio nijedan predmet. Muzej ih je sa zahvalnošću prihvatio i uvrstio u svoj fundus. Treća je to po veličini zbirka izvaneuropskih kultura u Muzeju.⁸⁰

U zbirci se nalaze predmeti koje je na svojim putovanjima Sekelj sakupio 70-ih godina 20. stoljeća. Ukupno je 69 predmeta, od kojih je 21 predmet iz Arnhemove zemlje (Australija), 47 iz Melanezije (uglavnom Nova Gvineja) i jedan iz Mikronezije. Iz zbirke posebno valja istaknuti slike na kori eukaliptusa.⁸¹

6. Zbirka Etnografskog muzeja u Zagrebu

Iako je Etnografski odjel Narodnog muzeja u Zagrebu nastao 1919. godine spajanjem etnografskih zbirki koje su do tada postojale u Historijsko-arheološkom odjelu Hrvatskog narodnog muzeja, Muzeju za umjetnost i obrt kraljevske obrtne škole u Zagrebu, Hrvatskom muzeju pedagoško-književnog zbora u Zagrebu, Trgovačko obrtnoj komori te u privatnom vlasništvu Salomona Bergera, ideja i prvi poznat pokušaj osnivanja samostalnog etnografskog muzeja pokrenuo je prof. Josip Purić iz Ravnateljstva Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu, davne 1897. godine. Svoj prijedlog za osnivanje Etnografskog narodnog muzeja uputio je Visokoj Kraljevskoj Zemaljskoj vladi. Iako je Vladi opširno iznio sve mogućnosti i načine osnivanja tog muzeja, njegov prijedlog je odbijen. Sljedeći pokušaj osnivanja etnografskog muzeja, nakon Drugog svjetskog rata, 1918. godine, pokrenulo je Povjereništvo za bogoštovlje i nastavu, na čelu s Milanom Rojcom. Zbirka koju je Povjereništvo već imalo spremnu i kojoj je željela pridodati druge etnografske javne zbirke bila je upravo zbirka Salomona Bergera. No, Bergerova zbirka, za koju je vlasnik odmah dobio pola tražene otkupnine, nije odmah pripojena Narodnom muzeju iz administrativnih razloga, već je neko vrijeme postojala kao samostalna „Zemaljska zbirka S. Bergera“, čiji je ravnatelj bio sam Breger, a kustos prof. Vladimir Tkalčić. Berger je bio marljivi sakupljač narodnog tekstila, sa željom da spasi vrijedne primjerke tradicijskog rukotvorstva od nestajanja. Uskoro ga je, osim sakupljanja, počela zanimati i tehnika izrade, a, budući da je bio trgovac tekstilne struke, ubrzo je otvorio i tekstilnu školu u kojoj su tkalje izrađivale predmete tradicijskog rukotvorstva na tradicionalan način. Budući da je etnografske predmete prikupljao konstantno, ne mareći za njihovu posebnost ili ljepotu, već za očuvanje tradicijske kulture, često je dijelove

⁸⁰Tibor Sekelj. *Drugi ljudi i krajevi*. 2012:2.

⁸¹Tibor Sekelj. *Drugi ljudi i krajevi*. 2012:2-4.

zbirke poklanjao ili prodavao za simboličnu naknadu novoosnovanim muzejima. Kasnije su te njegove zbirke spojene u etnografski muzej, točnije Etnografski odjel, koji je osnovan 22. listopada 1919. godine, aktom kojim je Zemaljska zbirka S. Bergera pripojena Narodnom muzeju i postala samostalni Etnografski odjel Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu. Osnovni zadatak Muzeja bio je prikupljanje etnografske građe ponajprije s područja Hrvatske, zatim ostalih republika, pa i zemalja izvan države.⁸²

6.1. Izvaneuropska zbirka

Tom reorganizacijom u fundus Etnografskog muzeja ulazi zbirka Dragutina Lermana, koju je on 1888. godine poklonio Narodnom muzeju, a deponirana je bila u Arheološko-historijskom odjelu. Lerman je i dalje slao predmete Muzeju te je njegova zbirka bila temelj za osnivanje Izvaneuropske zbirke. Tada su u fundus muzeja ušli i etnografski predmeti koje su braća Seljan sakupila na svojim putovanjima po Africi i Južnoj Americi i slala Narodnom muzeju. Osim predmeta koje su poklonili Lerman i Seljani, i mnogi drugi, nepoznati ljudi koji su živjeli u zemljama izvan Europe, poklanjali su od 1864. do 1902. godine predmete Arheološko-historijskom odjelu koji su ušli u fundus Izvaneuropske zbirke. Iako su ove zbirke manje, nisu beznačajne, jer svaki doprinos je važan, stoga valja barem pobrojati donatore i sadržaj njihovih donacija: Dane Ćorak (zbirka oružja iz Zanzibara), Ivan Stunić (zbirka oružja), F. Marek (zbirka oružja iz Konga), Fon (zbirka predmeta iz Konga i Indonezije), Burgsteller (zbirka kapa iz Etiopije), Mirko Breyer (zbirka predmeta iz Somalije), A. Katarinić (kipovi božanstava iz Burme i Sijama), Dowleans (kipovi iz Burme), D. Mezorana (zbirka oružja iz Molučkog otočja), Wirckerhauser (zbirka predmeta iz Kine), M. Kovačić (zbirka oružja sa Salamonskog otočja), Družba Isusova (zbirka predmeta iz Bengalije i područja gornjeg Nila), Milka Trnina (predmeti iz Kine), Srećko Lay (nekoliko predmeta iz raznih krajeva)⁸³.

Vladimir Tkalčić u katalogu izdanom povodom deset godina postojanja muzeja Izvaneuropsku zbirku naziva „egzotičnom“, a kao dotadašnje donatore predmeta navodi: centralna Afrika – Dragutin Lerman, Franjo Marek, Mirko Breyer, Abesinija, južna Amerika – braća Seljan, Kina, Japan i Indija – Wirckerhauser, S. Berger, Melanezija, Polinezija, Mikronezija i Australija – Kovačić, De la Roncière, Lay. Zadnjedarovani

⁸²Gjetvaj 1989:13-18.

⁸³Gjetvaj 1989:14.

predmeti tada su bili zbirka kineskih i japanskih umjetno-obrtnih predmeta koje je Muzeju darovala Milka Trnina, a njoj poznati kolekcionar Samuel Bigelow, te zbirku oruđa i oružja afričkog plemena Šiluk od Družbe Isusovaca.⁸⁴

6.1.1. Izvaneuropska zbirka kao dio stalnog postava Muzeja

Budući da Etnografski muzej u Zagrebu nema katalog svojeg stalnog postava, konkretni pisani podaci o stalnom postavu mogu se pronaći u posebnom petom broju časopisa Etnološka istraživanja iz 1989. godine, u cijelosti posvećenom 70. obljetnici Muzeja. U njemu je autorica Nada Gjetvaj napisala kratku povijest Muzeja, njegov nastanak, prikazala promjene u vodstvu i njegovoj djelatnosti, promjene koje je doživio stalni postav od osnutka do obljetnice te organizaciju, djelatnost i sadržaj.

Stalni postav Etnografskog muzeja imao je četiri svoje faze u kojima je doživljavao svakojake promjene, uglavnom prema željama ravnatelja i u skladu sa suvremenim muzeološkim koncepcijama. Tako je i dio u kojem je bila izložena građa iz Izvaneuropske zbirke doživljavao promjene u tim razdobljima.

Prvo je razdoblje od 1922. do 1935. godine. Podsjetimo, Etnografski muzej za javnost je otvoren 19. lipnja 1922. godine. Prvi koncept postava nalazi se u svojevrsnom katalogu/vodiču tadašnjeg postava kojeg je izradio dr. Mirko Kus-Nikolajev 1927. godine, kustos muzeja, objavljen pod nazivom *Šetnje kroz Etnografski muzej*.⁸⁵ Izvaneuropska zbirka, odnosno njeni dijelovi, bili su izloženi u prizemlju zgrade, u dvorani IX. Kus-Nikolajev nas je kroz ovaj dio postava proveo prema kontinentima, a osim što je opisao postav i zastupljenost pojedine geografske cjeline u zbirci općenito, ne samo u izloženom dijelu, uz svaku je cjelinu dodatno pojasnio društvene prilike i okolnosti te geografske i etnološke karakteristike područja.

S azijskog područja izloženi su predmeti koje je Muzeju poklonio admiral Viktor Wickerhauser. Iz zbirke Berger izložene su tkanine iz Sirije i Perzije. Najviše je izloženo predmeta iz Kine: mnoštvo Budhinih kipova, kutije i lule za pušenje opijuma, šah i mandarinsko žezlo, tekstilni predmeti, suncobrani i nakit. Japan predstavljaju slike na svili te dva samurajska oklopa sa svinutim mačevima. Indonezija je zastupljena preko otoka

⁸⁴Tkalčić 1929:11.

⁸⁵Gjetvaj 1989:32-33.

Jave s kojeg je izložena kolekcija malih mačeva tzv. kriseva i tekstila ukrašenog batik tehnikom. Kus-Nikolajev piše o specifičnosti kineske činovničke hijerarhije i prelaske u viši činovnički razred, od kojih svaki ima svoju oznaku u dugmetima koji se nose na kapi, tzv. Ting-cu, nekoliko primjeraka kojih, kao posebno vrijedan dio zbirke, je i u posjedu Muzeja. Također spominje i kolekciju japanskih šablona za bojanje tkanina koju je darovao slikar Ivan Gundrum. Azijki dio zbirke upotpunjuje i Berger donacijom bogato i lijepo izrađenim tkaninama iz Sirije i Perzije. O tome što su neki dijelovi Azije potpuno nezastupljeni, budući da Muzej nema sredstava za provođenje istraživanja u dalekim krajevima svijeta, Kus-Nikolajev piše: „Ta pred našim očima izumire naša narodna umjetnost i kultura i jedva se ko miče, da što spašava. O širim akcijama ni na tom polju nema kod nas još govora, pa ko da se onda interesuje za Kirgize, Patagonce ili Zulukaferu...“⁸⁶

Od Amerika zastupljena je samo Južna Amerika i to donacijom braće Seljan. Izloženi predmeti uglavno pripadaju plemenu Indijanaca Tupi-Guarani. Osim njihovog oružja poput lukova, sulica i toljaga, izloženo je i nešto nakita i posude izrađene od tikava. Kus – Nikolajev skreće pozornost na to da je većina predmeta, i nakita i uporabnih predmeta i oružja, ukrašena raznobojnim ptičjim perjem živih i intenzivnih boja. Opisujući društvene prilike u Južnoj Americi, koje su nepovoljne za domorodačko stanovništvo, upozorava da „Svakako nije daleko vrijeme, kada će se za cijelu Ameriku moći pronaći zadnji Mohikanac, zadnji predstavnik jednoga u prošlost utonuloga naroda, o kome će još samo muzeji da sačuvaju uspomenu...“⁸⁷.

Australiju i Oceaniju predstavlja manja zbirka australskog oružja i oruđa, među kojima se nalaze i svima dobro poznati bumerang, zatim wumer, pomagalo za bacanje sulica, toljaga i štit. Oceanija u zbirci predstavlja lukovi i strijele s Nove Gvineje, ali ništa od tih predmeta nije izloženo. Za predmete kulture Australije Kus-Nikolajev kaže da je siromašno kao i njihova duhovna kultura, dok kao značajne predmete ove zbirke ističe figuru sa Solomonskih otoka, koja u pozi Rodinovog Mislioca „stoičkim mirom promatra radoznao svijet, a zamišljeni stakleni pogled potvrđuje onu neveselu priču, da i bogovi imaju svoju sudbinu“⁸⁸; i kip pretka Moitoromiro s Uskrnog otoka.

⁸⁶Kus – Nikolajev 1927:71.

⁸⁷Kus – Nikolajev 1927:77.

⁸⁸Kus – Nikolajev 1927:82.

Afrički dio postava najbogatiji je i predmetima najbobjniji, zahvaljujući uglavnom bogatoj zbirki Dragutina Lermana iz Konga. Neki od eksponata iz te zbrike su: drvene čaše, stolci, oružje, oruđe, nakit, glazbala, rezbarene slonove kljove i manja grupa koptskog tekstila. Ne treba zanemariti ni još jedan doprinos braće Seljan zbirdkama, ovoga puta iz Etiopije.

U drugom razdoblju, od 1935. do 1942. godine, novi muzejski stalni postav izveden je prema koncepciji tadašnjeg ravnatelja Ive Franića. Došlo je do promjene u rasporedu izlaganja eksponata, što je vidljivo iz popisa izloženih tema i tlocrta postava. Vaneuropska zbirka sada je zastupljenija predmetima, što se može zaključiti iz popisa izloženih tema, budući da detaljnijih podataka nema.

Treće razdoblje počinje dolaskom prof. Marijane Gušić na mjesto ravnateljice Muzeja. Odmah po dolasku na vodeće mjesto institucije, uz pomoć stručnjaka Muzeja, izrađuje novi koncept postava. Iako je novi postav trebao slijediti trendove muzeološke struke, pretrpane vitrine trebali su zamijeniti logično raspoređeni predmeti prema zonama i temama, dio u kojem su izloženi izvaneuropski predmeti ostao je gotovo nepromijenjen.

Četvrto razdoblje počinje nakon adaptacije zgrade, 1972. godine i traje do 1990. godine. No, mogli bismo reći da posljednje razdoblje traje još i danas, budući da od tada postav ostaje više-manje u istom obliku i s istim sadržajem u kojem ga možemo pogledati i danas. Koncepciju izvaneuropskog dijela postava izradila je Aleksandra Sanja Lazarević. Građa je tada grupirana u geografske cjeline i tematski, a predmeti su birani tako da prikazuju najvažnije značajke i pojave svake predstavljene kulture. Za tadašnje vrijeme bio je to suvremeni način postavljanja predmeta u vitrine i obilježavanja njenog sadržaja legendama i crtežima, no danas bismo takav postav s punim pravom mogli nazvati nezanimljivim i neprivlačnim. Naime, prije sada već više od 40 godina funkcija muzeja bila je bazirana na sakupljanju i čuvanju predmeta, dok se u današnje vrijeme stalno naglašava potreba kontekstualizacije eksponata i postojanja muzeja u službi prenošenja znanja.

Postav izvaneuropskih kultura u etnografskom muzeju danas se nalazi na istom mjestu, u prizemlju zgrade. Čini ga jedna prostorija s 13 vitrina od kojih svaka čini zasebnu geografsku cjelinu. U prvoj vitrini, naziva Istočna Afrika, izloženi su predmeti iz Etiopije, Somalije i Madagaskara. U raznolikom sadržaju ove vitrine ističe se sablja koju je Mirko dobio na dar od Menelika te odličja koja su Seljani zaslužili obavljajući povjerenu

im dužnost. Tu se nalazi još i podosta opreme za lov, glazbala, nakit, uporabni predmeti, molitveni sag i štitovi od nosoroga. U ovom dijelu dvorane nalazi se i karta svijeta s označenim područjima koja obuhvaća stalni postav izvaneuropske zbirke te fotografije braće Seljan. Druga vitrina naslovljena je Zulu i sadrži 14 predmeta, među kojima je najatraktivniji izložak ratnik opremljen za boj. Treća i četvrta vitrina, naslova Zaire/Kongo i Zaire/Kongo, Nil, Sudan, Alžir sadrže velik broj raznih predmeta, treća 67, među kojima su glazbala poput bubnja, harfe, trube od slonovače te razni religijsko-magijski predmeti. Četvrta vitrina ima još i veći broj predmeta, čak 87, a to su uglavnom uporabni predmeti i nakit. Pored vitrine izložena su i dva štita iz Konga, maska, Lermanova slika i tri fotografije. Peta vitrina, naziva Indija i Jugoistočna Azija, ima 37 izloženih predmeta. Predmeti su raznoliki, od odjeće, sjekira, pladanja, do kipića božanstava i fotografija plesačice. Šesta je vitrina naziva Polinezija, ima 24 predmeta, među kojima su suknjica od trave, tobolac, čamac, štit, druga muška i ženska odjeća te nakit, spremica od kokosa, a izvan vitrine su i dvije fotografije: na jednoj su kamena torza s Uskršnjeg otoka, a na drugoj hijeroglifi. Postoji i legenda za tapu, ali tape trenutno nema u postavu. Sedma i osma vitrina su s predmetima iz Melanezije. Sedma vitrina ima 39 predmeta, većinom ukrasnih predmeta poput ukosnica, hamajlija, prstena i tradicionalnih glazbala, dok osma ima 21 predmet, uglavnom predmeti koje koriste u lovu. Melanezijskim vitrinama sadržajno pripadaju i dvije maske koje su izložene izvan njih. Devetom i desetom vitrinom obuhvaćena je Australija, točnije Aboridžini, a svaka ima po 18 predmeta. Deveta vitrina sadrži dvije slike na kori eukaliptusa, u njoj se uglavnom nalazi oružje, nekoliko uporabnih predmeta i prikaz izvijanja vatre, dok su u desetoj također slike na kori eukaliptusa, a ostatak predmeta su uporabni predmeti i jedan dideridu – prepoznatljivo glazbalo Aboridžina. Jedanaesta vitrina je vitrina s predmetima kineske kulture. Broji ukupno 41 predmet, među kojima su tradicionalna kineska glazbala, obuća, odjeća, razne vrste nakita, ukrasne vaze, šah i kompas. U dvanaestoj vitrini nalaze se predmeti iz Japana. U njoj se nalazi 29 predmeta među kojima su maska za procesije, razne vrste oružja: katana, noževi, koplja, razni ukrasni i uporabni predmeti, pagoda, lepeze. Pored vitrine nalazi se još nekoliko predmeta japanske kulture. Posljednja, trinaesta vitrina, pripada kulturama Latinske Amerike i Indijancima Tupi-Guaranima. Među 61 predmetom nalazi se i nekoliko crno-bijelih fotografija, nakit od kose, čaporaka, bodeži, tikvice, ukrasi za kosu, razni drugi komadi muškog i ženskog nakita, lukovi i strijele, glazbala, a među vjerojatno najpoznatijim i najkontroverznijim predmetima, budući da se radi o ljudskim ostatcima

koji su izloženi bez ikakvog objašnjenja, koje posjeduje Muzej je i „tsantsa“ – umanjena glava neprijatelja iz Amazone.

6.1.2. Izvaneuropska zbirka na povremenim izložbama

Osim stalnog postava predmeti iz Zbirke predstavljani su i na tematskim povremenim izložbama. Kada nisu izloženi, predmeti iz ove zbirke nalaze se u depou opremljenom ormarima s policama koje su izrađene za potrebe deponiranja ove zbirke, u prizemlju zgrade Muzeja, iznad prostorije voditelja zbirke.⁸⁹ Sadašnji kustos zbirke je Damodar Frlan, koji je ujedno i ravnatelj Muzeja. Navedene su izložbe održane do 1989. godine.⁹⁰

Izložba „Kongo iz Lermanovih dana“ 1965. godine bila je prilog akciji Istok-Zapad, pod pokroviteljstvom Jugoslavenske nacionalne komisije za UNESCO. Tematski su je obradile Jelka Radauš-Ribarić i Aleksandra Sanja Lazarević, likovno Jelka Radauš-Ribarić, a na izložbi su izloženi predmeti iz Lermanove zbirke materijane i duhovne kulture iz Konga. Prema fotografiji iz *Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice* ni postav privremene izložbe nije bio drugačiji od stalnog postava, predmeti su i ovdje samo posloženi u vitrinama.⁹¹ Na izložbi je bio izložen materijal posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Podijeljena je bila na pet tema. Prva tema naslovljena je „Umjetnost na predmetima upotrebe“, a prikazivala je umjetnost kroz svakodnevne i nesvakodnevne trenutke života. Izloženi su bile pregačice od trave, tkane prostirke koje služe kao ukras, sjedalice i počivaljke u svim oblicima, od okruglih, u obliku gljive, stiliziranih lavljih šapa, razgranatog drva sa stiliziranom rezbarenom glavicom, od kojih su neki bili ukrašeni bakrenim i mjedenim pločicama, ukrašene drvene čaše, češljevi, ukosnice, žlice, naprava za lov zmija u obliku roga, košarice od slame i trstike, razne posudice i niz instrumenata vrača liječnika. Druga tema, „Magija, kult predaka i fetišizam“ predstavlja važan dio života afričkih kultura u kojima je raširen kult predaka. Kult predaka zapravo je uspostavljanje kontakta s mrtvima kako bi dobili njihovu naklonost. Figurice vezane uz taj kult napravljene su od drveta, a predstavljaju ljudske likove koje pleme poštuje kao pretke.

⁸⁹Gjetvaj 1989:133.

⁹⁰Gjetvaj u *Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice* daje sažet pregled svih izložbi održanih u Muzeju, ali ovdje su izdvojena samo one na kojima je naznačeno da su bili izloženi predmeti iz Izvaneuropske zbirke tog muzeja.

⁹¹Ovoj je izložbi posvećeno više prostora nego ostalim izložbama budući da je katalog izložbe dostupan i zanimljiv, a predmeti izloženi na njoj dio su važne i vrijedne zbirke.

Figure mogu biti pojedinačne, u paru ili u troje, bespolne, muške ili ženske, dok ženska figura između dvije muške spojene rukama označava plodnost. Osim nekolicine izloženih likova predaka, izloženi su bili i fetiši koje vračevi koriste kako bi nekome zadali bol, nanijeli zlo ili prouzročili smrt, a sve to uz pomoć drvene figure koja predstavlja žrtvu ovog čina i u koju vrač zabija čavle. Kako bi uvećali snagu utjecaja fetiša, u njih bi umetali životinjske rogove ili vrećice s djelotvornom supstancom u za to namijenjena šupljine na glavi i abdomenu. Pored likova i predaka, izloženi su bili i amuleti, slonova kljova i kljova potočnog konja. Treća je tema bila „Inicijacijski ceremonijal, maske i muzički instrumenti“. Inicijacijski obred raširen u Africi čin je primanja mladića u tajno muško društvo. Ovaj je obred prijelaza s elementima mistike vezan uz kult predaka, ponegdje uključuje i obrezivanje, a za ženski dio društva on je tabu, ako se obred vrši samo za mladiće. Ovaj obred predstavljale su maske plemena Bajake, žezlo poglavice, obredni drveni izrezbareni štap, buzdovani, pregače od slame, nakit poput ogrlica, narukvica od slonove kljove, bakra, bronce i željeza. Afričkim je kulturama smisao za ritam, a s njim i za glazbu i ples, urođen, stoga je i izbor glazbenih instrumenata raznolik i bogat. Na izložbi je prikazano nekoliko drvenih bubnjeva, drveni bubnjić, klepetaljka, praporak, truba, sanze – trzalački instrument, harfa, marimba – vrsta ksilofona te zvečke za noge. Četvrta tema, Oružje, dokaz je da je ipak riječ o ratničkom društvu s visko razvijenom vještinom obrade kovina. Kovači kao kasta u nekim su plemenima bili izuzetno cijenjeni, zbog vještine u izradi kovanog oružja i nakita, a šiljci strelica i koplja bili su u funkciji monete. Njihova spretnost i kreativnost i ovdje je naglašena, s obzirom da su štitovi, koplja, sjekire, žezla, noževi i ostalo oružje ukrašeni ornamentikom. Peta tema, „Simboli u umjetnosti“, promišljanje je o umjetnosti kao važnom dijelu kulture, motivima i simbolici. U ukrašavanju većinom koriste zoomorfne oblike, poput zmije i gušterice kao znaka plodnosti i simbola života. Motivi su često stilizirani i pojednostavljeni gotovo do neprepoznatljivosti, izvedeni na drvu, metalima i tkaninama. Od ornamentike najčešći su motivi paralelne brazde, stepeničasti motivi, zubra i svastika.

Na izložbi naziva „Daleki svjetovi naših putnika i pomoraca“ 1967. godine izlagani su predmeti koje su Muzeju poklonili, kao što i sam naziv izložbe kaže, naši putnici i pomorci. Prema koncepciji koju su za ovu izložbu izradile Aleksandra Sanja Lazarević uz pomoć Nade Gjetvaj, a likovno oblikovala opet Jelka Radauš-Ribarić, izloženo je 207 predmeta iz Jugoistočne Azije, Indije, Oceanije, Australije i Tasmanije. Predmeti iz Indije i Jugoistočne Azije podijeljeni su na niže i više strukturirane kulture. Tu su među

predmetima s područja Indije i jugoistočne Azije bili izloženi i Muzeju poklonjeni predmeti iz isusovačke zbirke, kao npr. pleteni svitak iz Indije, „thai“, koji služi za nošenje predmeta na glavi. Osim predmeta koji su u posjedu Muzeja, bilo je i predmeta posuđenih iz raznih privatnih zbirki. U katalogu izložbe svi su predmeti atribuirani i naveden je vlasnik istog, a ako je poklon, tada je istaknuto i ime donatora.

Dvije su izložbe bile posvećene braći Seljan, na kojima su bili izloženi predmeti iz njihove donacije. Prva je izložba, naziva „Život i djelo braće Seljan“, održana 1977. godine, povodom 100-godišnjice rođenja braće Seljan, a na izložbi su bili prikazani etnografski predmeti i dokumentacijski materijal koje su braća ostavila Muzeju. Autorica ove izložbe bila je Aleksandra Sanja Lazarević, likovno ju je oblikovala Diana Heide.

Na izložbi „Iz kineske kulturne prošlosti i sadašnjosti“ 1978. godine, Muzej je dopunio zbirku sinologinje Vesne Crnolatac izlošcima iz fundusa svoje izvaneuropske zbirke. Konceptija izložbe bila je povjerena sinologinji Crnolatac i Aleksandra Sanja Lazarević, dok je zalikovni postav ponovo zadužena Diana Heide.

Na izložbi „Iz kulturne riznice Nesvrstanih“ godine 1980., koja je prikazivala blago zemalja trećeg svijeta, uključujući i Jugoslaviju, prikazana je građa iz izvaneuropske zbirke. Autorica izložbe i autorica likovnog postava bile su Aleksandra Sanja Lazarević i Diana Heide. Sljedeće godine održana je i izložba „Maska, ritam i zvuk među narodima“, povodom 20. godišnjice Pokreta nesvrstanih, koju su, uz pomoć eksponata iz izvaneuropske zbirke, u Etnogaleriji Travno postavili Aleksandra Sanja Lazarević i Josip Barlek.

Godine 1981. Etnografski muzej prikazao je najnovije predmete izvaneuropske građe, a autorstvo ponovo pripada paru Lazarević – Heide.

U izlogu Zlatarne Celje 1984. godine Aleksandra Sanja Lazarević i Gordana Ančić postavile su izložbu „Kineski ukrasni predmeti“ na kojoj je izložena građa bila iz izvaneuropske zbirke Muzeja.

Damodar Frlan, kao autor, i Diana Heide, kao autorica likovnog postava, 1985. godine postavili su tematsku izložbu iz fundusa Muzeja - „Lovačko i ratničko oružje izvaneuropskih naroda“.

Druga izložba u čast Seljanima, „Sjećanje na braću Seljan“, postavljena je 1986. godine, kao memorijalna izložba povodom 50. godišnjice Stevine smrti. Autori ove izložbe bili su Aleksandra Sanja Lazarević i Damodar Frlan, dok ja za likovni postav ponovo bila zadužena Diana Heide.

„Ornament – umjetnost i simbol“ izložba je na kojoj su izloženi predmeti iz fundusa Muzeja, s naglaskom na izvaneuropskoj građi, povodom 12. Kongresa Internacionalne unije antropoloških i etnoloških znanosti, koji se održao u Zagrebu 1988. godine. Izložba je imala i svoju propagandnu prezentaciju u izlogu Znanstvene knjižare Mladost, a njen autor bio je Damodar Frlan.

„Bijela duša crne Afrike“ naziv je izložbe čiji je autor Damodar Frlan. Na ovoj izložbi u zagrebačkom Etnografskom muzeju 1999. godine prikazani su predmeti iz zbirke misionara franjevacu Franjevačkog samostana u Tomislavgradu nadopunjenih predmetima iz Lermanove zbirke. Iako su ove dvije zbirke, franjevačka i Lermanova, skupljene u vremenskom razmaku od čak 100 godina, sličnosti predmeta koje svjedoče o kulturnom kontinuitetu i više su nego očite.⁹²

7. Drago Muvrin

Drago Muvrin rođen je 22. kolovoza 1936. godine u Delnicama u Gorskom kotaru. Završio je arhitekturu u Zagrebu, a nakon toga je radio u Zagrebu i u Skopju. Godine 1973. Federalno ministarstvo javnih radova u Lagosu angažiralo ga je kao arhitekta na poslovima izgradnje javnih objekata u Nigeriji. Sljedeće je godine promoviran u glavnog arhitekta pa je mogao birati ministarstva za koja će biti nadležan. Izabrao je pravosuđe, društveni razvoj, transport i kulturu, a u ovom zadnjem bio je i Muzej nigerijskih antikviteta. Od 1985. do 1986. godine radio je kao konzultant UNESCO-a na projektu reforme nigerijskog sustava obrazovanja. Sudjelovao je na Svjetskom kongresu antropoloških i etnoloških znanosti u Zagrebu 1988. godine, nakon čega se počinje baviti ekološki usmjerenim razvojem koji, pored održivog razvoja lokalnih zajednica, uključuje i očuvanje

⁹²Frlan, 1999 : 3

kulturnog identiteta. Osim postavljanja izložbi s eksponatima iz svoje zbirke, često drži predavanja o afričkoj kulturi.⁹³

7.1. Zbirka Muvrin⁹⁴

Muvrin je svoju zbirku počeo stvarati slučajno. Prvo se javila želja za suvenirima, s vremenom je počeo kupovati umjetnine, a potom su i trgovci antikvitetima sami njemu nudili predmete. Predmete koje bi sakupio njegovi bi prijatelji donosili u Jugoslaviju, a on bi ih kasnije skupljao u zbirku. Nakon povratka u domovinu predmete iz zbirke počeo je izlagati na izložbama o Africi. Danas se ne zna točan broj predmeta jer zbirka nije popisana i kategorizirana, a u donaciju Gradu Zagrebu ušlo je 204 predmeta.

7.1.1. Povremene izložbe predmeta iz Muvrinove zbirke

Prva izložba na kojoj je predstavio izbor iz zbirke bila je 1986. godine kao popratni sadržaj izložbe „2000 godina nigerijske umjetnosti“ u Muzejskom prostoru koji je danas Galerija Klovićevi dvori.

Potom slijede tematske izložbe, jedna od njih je izložba povodom IX. konferencije nesvrstanih u Beogradu 1989. godine u beogradskom Muzeju afričke umjetnosti. Naziv izložbe bio je „Oshogbo, škola slikarska, moderni izraz identiteta tradicionalne afričke zajednice“.

Godine 1991., od 3.-5. rujna, predmete je izložio povodom Dana općine u Delnicama na izložbi posvećenoj Nigeriji, s porukom „Nema pobjednika, nema poraženih“.

Izlaže i u suradnji s Međunarodnim studentskim klubom prijateljstva na danima Afrike u Etnografskom muzeju u Zagrebu. U organizaciji Sveučilišta u Zagrebu i Unije afričkih studenata u Etnografskom muzeju u Zagrebu 1994. godine postavljena je izložba pod nazivom „Afrika – tradicijska umjetnost signum identiteta“.

⁹³Biografski podaci te podaci o zbirci prikupljeni su razgovorom s g. Muvrinom.

⁹⁴Pod pojmom „zbirka Muvrin“ ovdje se misli na sve predmete koje je sakupio, donacija se sastoji od samo 204 predmeta.

Povodom Tjedna Afrike 2013. godine postavlja u Medijateci Francuskog instituta izložbu „Doživljaj Afrike“. Pored izloženih predmeta, izradio je i panele na kojima predstavlja povijest Afrike, obilježja afričke kulture poput tradicionalne religije, likovne umjetnosti, pojma policentrizma⁹⁵, i to na način na koji je on doživio Afriku.

7.1.2. Zbirka tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Muvrina kao donacija Gradu Zagrebu

Darovnu ponudu Gradu Zagrebu Muvrin je dostavio 25. travnja 1996. godine. Gradu je prihvatilo 13. svibnja 1999. godine. Stručna komisija za procjenu vrijednosti darovne ponude, u sastavu dr. Sanja Lazarević, Damodar Frlan i povjesničarka umjetnosti Zrinka Mažar, naglasila je da „Zbirka sadrži predmete koji pripadaju raznim područjima materijalne i duhovne kulture naroda koji žive na području Zapadne Afrike... kojima je moguće kvalitetno interpretirati najrazličitije teme tradicijskog života Zapadnoafričkih zemalja“.⁹⁶ Dio zbirke koji spada u donaciju Gradu Zagrebu broji 204 predmeta iz Nigerije, Gane, Malija, Obale Bjelokosti, Gabona, Kameruna, Burkine Fasso, Benina i Sahela, a podijeljen je u četiri grupe:

- I. Afričke tradicionalne skulpture, maske i ritualni predmeti (70 rednih brojeva)
- II. Brončane figure, statusni simboli, brončani utezi za zlato pojedinačno i u paru te novac (70 rednih brojeva)
- III. Uporabni predmeti, tkanine, terakota, ukrasni predmeti i igračke (40 rednih brojeva)
- IV. Muzički instrumenti (23 redna broja).

Nakon donatorove smrti ili na njegov zahtjev, zbirku je na upravljanje Grad Zagreb dodijelio Etnografskom muzeju, u kojem će popuniti nedostatak zapadnoafričkih predmeta Muzejeve Izvaneuropske zbirke. Do tad je obveza donatora upravljanje zbirkom i prezentiranje iste javnosti. Cjelokupna zbirka, kao i dio koji spada u donaciju, nalazi se u stanu u kojem Muvrin živi i može se pogledati uz prethodnu najavu, a budući da je to ambijentalna zbirka koja se nalazi u prostoru stanovanja, nema legendi već donator kroz priče, anegdote, poveznice i širok opseg znanja na vrlo zanimljiv način približava zbirku posjetitelju. Donator sam vodi Knjigu posjetitelja, kao buduću arhivsku ostavštinu.

⁹⁵Panelsu sada izloženi u hodniku ispred stana g. Muvrina.

⁹⁶Mihalić, 2008:124.

Prezentacija ove zbirke potpuno je suprotna prezentaciji zbirke u stalnom postavu Etnografskog muzeja. Dok je ona zbirka izložena u vitrinama, bez popratnih informacija o predmetima s vodstvom samo za grupe, Zbirku Muvrin predstavlja sabiratelj osobno, a svaki posjet je jedinstven i prilagođen publici. Iako nema legendi, što je za ovakav oblik izlaganja zbirke kao žive cjeline u sabiračevom životnom prostoru prihvatljivo, uz svaki predmet vezana je priča koju će sabirač rado ispričati. Budući da je predmeta mnogo, posjetitelj može pitati za bilo koji predmet i tako dobiti vodstvo po zbirci prema svojim afinitetima.

Osim što je sabiratelj razočaran sadašnjim odnosom Etnografskog muzeja prema njegovoj zbirci, ističući da Muzej ne upućuje posjetitelje na njegovu zbirku i ne reklamira ju ni na koji način, zabrinut je i za njenu budućnost, strahujući da će ostati zanemarena i zaboravljena u depou Muzeja. Muzej bi trebao napraviti brošuru u kojoj bi se istaknule pozitivne strane ovakve atraktivne prezentacije jedne zbirke, čime bi se i broj posjetitelja Zbirke Muvrin povećao.

Zbirka se može pogledati i na internetu, u virtualnom izdanju kao 3D prikaz zbirke u prostoru, a postoje i fotografije predmeta, uz kratke informacije.

8. Zaključak

Svrha je ovog rada bila donijeti pregled etnografskih zbirki izvaneuropskih kultura u zagrebačkim muzejima te privatnim zbirkama dostupnima javnosti. Istražujući literaturu, pretražujući Internet i konzultiranjem s mentoricama, pronašla sam svega dvije takve etnografske zbirke u Zagrebu. Prva je Izvaneuropska zbirka Etnografskog muzeja u Zagrebu, a druga je Zbirka tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Muvrina, koju je Grad Zagreb primio kao donaciju i dodijelio je Etnografskom muzeju. Danas, kada zbirkom Drage Muvrina upravlja g. Muvrin osobno, možemo reći da postoje dvije zbirke, a kada zbirka bude predana Etnografskom muzeju na upravljanje postojat će, po svemu sudeći, samo jedna zbirka, iako bi uključivanjem ove donacije i fizički u Izvaneuropsku zbirku bio popunjen upravo zapadnoeuropski kulturni krug koji nedostaje u afričkom dijelu zbirke pa bi se samim time i ovaj dio zbirke mogao upotpuniti neki budući i suvremeniji stalni postav Muzeja.

Od zbirki koje su slične ili srodne etnografskim zbirkama u Zagrebu postoji još i Zbirka lutaka u narodnim nošnjama iz cijeloga svijeta Ljeposlava Perinića, koju ne možemo nazvati etnografskom zbog neautentičnosti materijala, riječ je o suvenirskom tipu predmeta. Druga je Funkcionalna kulturološka zbirka Nikole Marčetića, koju jednim dijelom čine etnografski predmeti, ali je velik dio zbirke zapravo arhivska ostavština u vidu knjiga koje nisu sve u uskoj povezanosti s etnologijom ili etnografijom, a vlasnik želi očuvati cjelovitost zbirke. Obje su zbirke na popisu Donacija Gradu Zagrebu.

Osim razočaravajućeg rezultata od samo dvije zbirke, veliki nedostatak je i jako malo objavljene literature o postojećim zbirkama i njihovim sabiračima. Većinom su sadržaji i podaci isti, jer materijal koji postoji u depoima i arhivima uglavnom nije obrađen ni prezentiran u virtualnom obliku, npr. ne postoji digitalizirana Inventarna knjiga Izvaneuropske zbirke koja bi olakšala pretraživanje i obradu, ali i dostupnost zbirke većem broju ljudi.

Sažetak

Rad se bavi etnografskim zbirkama izvaneuropskih kultura u Zagrebu. Riječ je o dvije zbirke: Izvaneuropskoj zbirci Etnografskog muzej i Zbirci tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Muvrina. Kronološki je prikazano formiranje obje zbirke, s kratkim biografijama i zaslugama njenih sabirača. Od misionara koji su boravili izvan Europe i pokrštavali domorodačke kulture, preko istraživača koji su se u susretu s domorodcima zainteresirali za njihovu kulturu pa sve do putnika-znatiželjnika, svi su svojim etnografskim zapisima pridonijeli i etnologiji pa ni taj doprinos nije zanemaren.

Ključne riječi

Etnografske zbirke, Isusovci-misionari, Konščak, Kohnen, braća Seljan, Lerman, Sekelj, Muvrin

Literatura

Belaj, V., Zorić, D.(1992),*Izvaneuropska zbirka zagrebačkih isusovaca*. U: Rauter Plančić, B, ur. *Isusovačka baština u Hrvata*,Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, str. 169-173.

Belaj, V. (1992): *Isusovački doprinos etnologiji u Hrvata (natuknica za jedno poglavlje o našem narodoslovlju)*. U: *Isusovci u Hrvata. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija „Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata“*, Zagreb – Beč, str. 50-56.

Tibor sekelj. Drugi ljudi i krajevi, (2012), ur: Frlan, D., Zagreb: Etnografski muzej.

Dragutin Lerman: *Afrički dnevnik 1888-1896*, 1989, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. (prir. Lazarević, A. S.)

Frlan, D.(1999), *Bijela duša crne Afrike : franjevci Hrvati – misionari u Kongu : Etnografski muzej, Zagreb, 12.V . 13.VI. 1999*,Zagreb: Etnografski muzej.

Gabrić, T. (1994),*Ferdinand Konščak, DI, (1702-1759), misionar i istraživač*.Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.

Gjetvaj, N.(1989), *Etnografski muzej u Zagrebu. U povodu 70. obljetnice*. Etnološka istraživanja, br. 5, Zagreb.

Korade, M. (1987),*Hrvatski isusovci i redukcije u južnoj americi*. U: *Vrela i prinosi*, 17, Zagreb, str. 52-81.

Korade, M., Aleksić, M., Matoš, J. (1993),*Isusovci i hrvatska kultura*, Beč: Hrvatski povijesni institut u Beču.

Kus-Nikolajev, M. (1927), *Šetnje kroz Etnografski muzej u Zagrebu. Privremeni vodič*, Zagreb: Etnografski muzej.

Kuzman, K. (2000),*Bernardo Kohnen (1876.-1939.)*. U: Etnološka tribina 23, Vol. 30, Str. 93-104.

Lazarević, A. S. (1965), *Kongo iz Lermanovih dana*, Zagreb: Etnografski muzej.

Lazarević, A. S. (1977), *Život i djelo braće Seljan*, Zagreb: Etnografski muzej.

Lazarević, A. S. (1989), *Uvod*, u: *Dragutin Lerman: Afrički dnevnik 1888-1896*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 6-29.

Lazarević, A. S.(1991), *Braća Seljan na crnom i zelenom kontinentu*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Radauš – Ribarić, J. Lazarević, S.(1967), *Dalekisyjetovi naših putnika i pomoraca : Indija, jugoistočna Azija, Oceanija, Australija, Tasmanija*, Zagreb: Etnografski muzej.

Sekelj, T. (1953), *Kroz brazilske prašume*, Zagreb: Nakladno poduzeće „Glas rada“.

Sekelj, T.(1965), *Karavana prijateljstva*, Zagreb: Epoha.

Sekelj, T. (1976), *Etnografski muzej za budućnost*, magistarski rad, Zagreb.

Tkalčić, V. *Etnografski muzej u Zagrebu 1919-1929*.

Zorić, D.(2007), *Etnografije Konščakovih Indija*, Kolo 2007, br. 2, Zagreb, str. 277-286.

Zorić, D.(2011), *Etnografije hrvatskih misionara*, Zagreb: Matica Hrvatska.

Elektronički izvori

Donacije Gradu Zagrebu online. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/projekti/projekti/donacije-gradu-zagrebu/> (23.9.2014.)

Etnografski muzej – Zbirke. <http://www.emz.hr/zbirke.html> (23.9.2014.)

Etnografski muzej, Zbirka Muvrin. http://www.emz.hr/zbirka_muvrin1.html (23.9.2014.)

Grbić-Jakopović, Jadranka: Bernardo Kohlen – misionar i afrikanist. <http://hrcak.srce.hr/43521> (23.9.2014.)

Tibor Sekelj: Putovanje kao nužno zlo. <http://www.klubputnika.org/zbirka/putoskop/3719-putovanje-kao-nuzno-zlo-tibor-sekelj> (23.9.2014.)

Umjetničke i druge zbirke – donacije Gradu Zagrebu i otkupljene zbirke. <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=43241> (23.9.2014.)

Veljko Mihalić: Privatne zbirke donirane Gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada.

http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/izdavastvo/muzeologija/Muzeologija%2045_web.pdf (23.9.2014.)

Zbirka tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Muvrina. <http://www.muvrin.mdc.hr/hr/naslovnica/> (23.9.2014.)

Slike

Slika 1. Ferdinand Konščak.

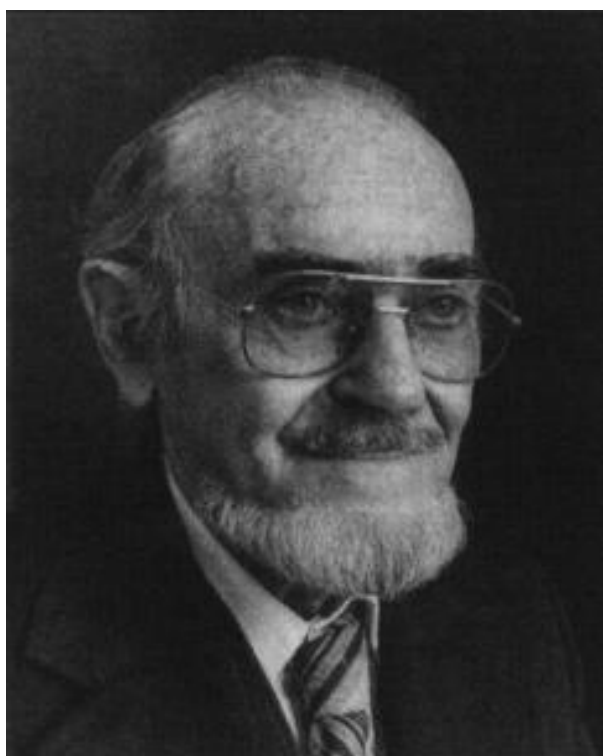
Slika 2. Dragutin Lerman

Slika 3. Braća Seljan.

Slika 4. Tibor Sekelj.

Slika 5. Drago Muvrin.

Popis slika

Slika 1. Ferdinand Konščak. Preuzeto s <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=6101167>. (26.9.2014.)

Slika 2. Dragutin Lerman. Preuzeto s:

<http://teambushcraft.com/forum/index.php?topic=1529.0>. (26.9.2014.)

Slika 3. Braća Mirko i Stjepan Seljan. Preuzeto s: <http://www.centar-seljan.com/ceik-vijesti/vijesti-2011>. (26.9.2014.)

Slika 4. Tibor Sekelj. Preuzeto s: http://www.esperanto.hr/agado_tibor_sekelj.htm. (26.9.2014.)

Slika 5. Drago Muvrin. Preuzeto s: <http://www.muvrin.mdc.hr/hr/drago-muvrin/>. (26.9.2014.)